
OLJEFONDET UT AV VÅPENINDUSTRIEN

HVORFOR OG HVORDAN

EN RAPPORT FRA

Framtiden i våre hender,
Norsk Folkehjelp, Redd Barna
og Changemaker

INNHold

FORORD

Oljefondet må ut av internasjonal våpenindustri 3

SAMMENDRAG

Oljefondet ut av internasjonal våpenindustri
- hvorfor og hvordan? 5

KAPITTEL 1

Oljefondet og etiske retningslinjer 7

KAPITTEL 2

Begrepsavklaringer 10

KAPITTEL 3

Oljefondets investeringer i internasjonal våpenindustri 13

KAPITTEL 4

Hvorfor Oljefondet ikke bør investere i våpenindustri 16

KAPITTEL 5

Et uttrekkskriterie for konvensjonelle våpen 22

VEDLEGG

Selskaper blant verdens 100 største våpenprodusenter
der Oljefondet har investert 30

RAPPORTENS INFORMASJONSGRUNNLAG 33

FORSIDEBILDE AV MOHAMMED AWADH, REDD BARNA

Åtte år gamle Razan ble skadet etter å ha blitt truffet av splinter under et flyangrep i Hodeida, Jemen.

FORORD:

OLJEFONDET MÅ UT AV INTERNASJONAL VÅPENINDUSTRI

I 1969 gjorde Phillips sitt første oljefunn på norsk sokkel. Olje, og etter hvert gass, har hatt enorm betydning for vårt land. Våre store naturressurser i havet er et viktig fundament for velferdsstaten. Og rikdommen vi har fått gjennom olje og gass skal forbli en av velferdsstatens viktigste inntektskilder også etter at olje- og gassressursene tar slutt. Men det er ikke en inntektskilde til enhver pris.

Norges oljefond er i dag på over åtte tusen milliarder kroner. Gjennom fondets etiske retningslinjer har politikerne satt noen grenser for hva det er greit å tjene penger på. De har allerede sørget for at den felles oljeformuen ikke er investert i selskaper som er involvert i produksjon av atomvåpen, landminer eller klasevåpen. Andre våpenselskaper er tillatt, og det er en betydelig utfordring at store midler fortsatt er investert i internasjonal våpenindustri. I denne rapporten argumenterer undertegnede organisasjoner for at Oljefondet skal utelukke investeringer i våpenproduksjon fordi:

- Det er **etisk** galt at norske pensjonsinvesteringer bidrar til menneskelig lidelse
- Investeringene i våpenindustrien reiser utfordrende **juridiske** spørsmål om statens ansvar som eier
- Det er dårlig **samfunnsøkonomi** å investere i våpen
- Våpeninvesteringene skaper **sikkerhetspolitiske** utfordringer for Norge

Denne rapporten presenterer også hvordan Oljefondet kan trekke seg ut av internasjonal våpenindustri. Vi krever et «produktbasert uttrekk» som innebærer at alle selskaper som produserer militære våpen skal utelukkes fra investeringer i Oljefondet. Og i dette kravet har vi støtte fra det norske folk. I en spørreundersøkelse fra februar 2019 sier hele seks av ti at de *ikke* synes det er greit at Oljefondet investerer i selskaper som produserer våpen og militært utstyr. Derfor er denne rapporten en oppfordring om handling til våre folkevalgte på Stortinget - de som til syvende og sist bestemmer hva Oljefondet kan investere i.

Vi ønsker ikke å tjene penger på andre menneskers lidelse, vi vil ikke at våre pensjoner skal sikres gjennom andres nød, og vi aksepterer ikke at våre penger bidrar til å sende millioner på flukt. Derfor må Oljefondet trekke seg ut av den internasjonale våpenindustrien.

Oslo, 1. april 2019



HENRIETTE WESTHRIN
Generalsekretær, Norsk Folkehjelp



BIRGITTE LANGE
Generalsekretær, Redd Barna



ANJA BAKKEN RIISE
Leder, Framtiden i våre hender



EMBLA REGINE MATHISEN
Leder, Changemaker

SAMMENDRAG:

OLJEFONDET UT AV INTERNASJONAL VÅPENINDUSTRI – HVORFOR OG HVORDAN?

Oljefondet er i dag verdens største statlige pensjonsfond. Per februar 2019 er verdien av fondet 8 637 milliarder norske kroner. Poenget med Oljefondet er blant annet å avsette deler av avkastningen fra olje- og gassproduksjonen på et fond som skal dekke fremtidige pensjonsforpliktelser for norske borgere. Det er Stortinget som bestemmer over Oljefondet.

DET NORSKE OLJEFONDET HAR INVESTERT MILLIARDBELØP I INTERNASJONAL VÅPENINDUSTRI

Per februar 2019 er Oljefondet investert i 9 146 ulike selskaper verden over. Internasjonal våpenindustri er et av de forretningsområdene Oljefondet investerer i. Hverken Norges Bank eller Finansministeren kjenner til nøyaktig hvor mange våpenproduserende selskaper Oljefondet har investert i. Denne rapporten estimerer at Oljefondet kan være investert imellom 100 og 150 sluttprodusenter av våpen og våpensystemer, og rundt 250 selskaper som produserer nøkkelkomponenter til våpen. Det er flere store og omstridte våpenselskaper blant de selskapene Oljefondet har investert i, herunder selskaper som SAAB, Raytheon og Leonardo. Dette er eksempler på selskaper som enten har vært tiltalt i store korrupsjonssaker, eller som har solgt våpen til stater som norske våpenselskaper ikke kan selge militært utstyr til. Samtidig har ingen våpenselskaper blitt utelukket med utgangspunkt i fondets etiske atferdsbaserte kriterier.

OLJEFONDET BØR TREKkes UT AV INTERNASJONAL VÅPENINDUSTRI UT FRA ETISKE, ØKONOMISKE, JURIDISKE OG SIKKERHETSPOLITISKE ARGUMENTER

I forarbeidene til de etiske retningslinjene for fondet konkluderer det offentlige nedsatte «Graver-utvalget» (2004) med at «*Utvalget har vurdert muligheten av å gjøre militære våpen generelt til gjenstand for negativ filtrering. Utvalget har kommet frem til at det neppe vil være grunnlag for å forankre et slikt forslag i en overlappende konsensus i det norske folk*». Mye har imidlertid skjedd siden 2004, og organisasjonene bak denne rapporten mener at tiden nå er inne for å trekke Oljefondet ut av våpenindustri generelt. Og når flertallet av det norske folk i en spørreundersøkelse fra februar 2019 sier at det ikke er greit at Oljefondet investerer i selskaper som produserer våpen og militært utstyr så bør politikerne følge opp.

Det er fire overordnede argumenter for at Oljefondet bør trekke seg ut av internasjonal våpenindustri: etiske, juridiske, økonomiske og sikkerhetspolitiske.

1. ETISKE ARGUMENTER

Våpen brukt i moderne krigføring og voldelige handlinger vil alltid påføre sivile mennesker lidelser. Ser man på de viktigste konfliktene i vår tid, som f.eks. krigene i Syria og Jemen er det sivile som i størst grad rammes av våpenbruk. I Syria er flere hundre tusen mennesker drept i den perioden borgerkrigen har vart. Mange flere er skadet og nesten halvparten av landets befolkning er på flukt. Det er en direkte sammenheng mellom våpen og brudd på menneskerettigheter. Årsakssammenhengene er mange og de varierer fra direkte bruk av våpenmakt på «bakkenivå», til at diktaturer som bryter menneskerettighetene opprettholder sin makt ved hjelp av våpen.

2. JURIDISKE ARGUMENTER

I de fleste kriger begås det overgrep som er i strid med internasjonal humanitærrett. Eksempler på dette er bombing av sivile i tett befolkede områder, som en har sett i Syria, eller angrep på skoler og skoleelever som en har sett i Afghanistan. Ved å investere i internasjonal våpenindustri, investerer man i våpen som kan bli benyttet i krig – og dermed bidra til at internasjonal humanitærrett brytes. Norske våpenprodusenter er underlagt et kontrollregime, der norske myndigheter gir eksportlisenser for alle våpen som selges ut av Norge. Et lignende kontrollregime finnes ikke for de investeringer Oljefondet gjør. Når Oljefondet investerer i et internasjonalt våpenselskap er det opprinnelseslandet der våpenet produseres som avgjør hvordan og til hvem våpenet selges til. Oljefondet selv har ingen kontroll over dette. På grunn av manglende innsyn er våpenindustrien ofte, og i større grad enn mange andre industrier, involvert i korrupsjon. Som deleier i våpenselskaper vil Oljefondet være ansvarlig for selskapenes forretningskikk. Dette gjelder også for minoritets-eiere. Oljefondet bør avstå fra å investere i sektorer med høy grad av korrupsjon.

3. ØKONOMISKE ARGUMENTER

Formålet med Oljefondet er «*statlig sparing for finansiering av folketrygdens pensjonsutgifter*». For å lykkes med dette har

Oljefondet en investeringsstrategi der målsettingen er «å søke høyest mulig avkastning over tid innenfor et moderat nivå på risiko.» Investeringer i internasjonal våpenindustri bidrar til enorme ødeleggelser der våpnene brukes – og med det skapes behov for store midler til humanitær bistand og gjenoppbygging. Investering i internasjonal våpenhandel betyr at Norge på den ene siden har inntekter fra våpenproduksjon, men samtidig betaler for de skadene som våpnene påfører. Våpenbruk bidrar samtidig til redusert kjøpekraft for de som berøres, og slik reduseres markedene for de øvrige selskapene i Oljefondet, og det er dårlig økonomi.

4. SIKKERHETSPOLITISKE ARGUMENTER

Investeringer i internasjonal våpenindustri er sikkerhetspolitikk. Et økende antall land utvikler våpenindustri. Stadig flere selskaper fra stadig flere land innlemmes i referanseindeksen Oljefondet investerer ut fra. Gjennom slike investeringer stiller Norge kapital til rådighet for utvikling og produksjon av våpen som bidrar til en global opprustning. Våpnene kan også ende opp med å rettes mot Norge og våre allierte. Ved å investere i våpenindustri bidrar Norge til økt usikkerhet i verden, og blir en profitør på krig og lidelse.

OLJEFONDET BØR UT AV INTERNASJONAL VÅPENINDUSTRI GJENNOM ET «PRODUKTBASERT» UTTREKSKRITERIE

Siden 2003 har det ikke kommet noen politiske signaler hverken fra Storting eller Finansdepartementet om å endre definisjonen av hvilke våpen det produktbaserte våpenkriteriet skal gjelde. Avgrensningen av våpen i det produktbaserte kriteriet begrenser dermed Etikkrådets muligheter til å bruke atferdsbaserte kriterier til å utelukke produsenter av konvensjonelle våpen som medvirker til grove etiske brudd. For å få til et effektivt uttrekk av Oljefondet fra internasjonal våpenindustri foreslås det å revidere det eksisterende våpenkriteriet i de etiske retningslinjene til å lyde: «Fondet skal ikke være investert i selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer produserer våpen». Våpen skal defineres som alle eksisterende og kommende konvensjonelle og kontroversielle våpen slik de i dag defineres i det norske eksportkontrollregelverket for våpen.

Det foreslås at alle selskaper som får over 0 prosent av omsetningen sin fra produksjon av våpen og våpensystemer, og selskaper som enten produserer nøkkelkomponenter for over USD 800 millioner i året eller får over 30 prosent av inntekten sin fra nøkkelkomponenter til våpensystemer skal utelukkes fra Oljefondets investeringer.

Det er i dag folkelig oppslutning om at Oljefondet trekker seg ut fra våpenproduserende selskaper. Tiden er inne for at Stortinget følger opp!

KAPITTEL 1:

OLJEFONDET OG ETISKE RETNINGSLINJER

OLJEFONDETS HISTORIE

Allerede da den første olje ble funnet på norsk sokkel på 1960-tallet oppstod det en debatt om hva oljerikdommen skulle brukes til. Heldigvis for Norge gjorde politikere kloke valg i starten av den norske oljealderen. Blant disse var etablering av et statlig oljeselskap, politiske vedtak som muliggjorde en sterk nasjonal leverandørindustri, og etablering av statlige reguleringsinstitusjoner med ansvar både for en samfunnsmessig forsvarlig ressursforvaltning og at utvinningen foregikk på en sikkerhetsmessig og miljømessig forsvarlig måte. Etter hvert som produksjonen av olje og gass økte ble det klart at Norge ville få store overskudd og dermed oppstod en debatt om hva en skulle gjøre med overskuddet fra olje- og gassindustrien.

Det var imidlertid først i 1990 at Oljefondet, som da hadde navnet Statens Petroleumsfond, og som nå heter Staten Pensjonsfond – Utland (SPU), ble etablert. Inntektene til Oljefondet skulle komme fra statens eierandeler i norsk oljeproduksjon, skatt fra oljeselskapene og avkastning fra de finansielle investeringene fra fondet. Det ble besluttet at fondet utelukkende skulle investere i utlandet for å forhindre overoppheting av norsk økonomi.

STYRINGEN AV OLJEFONDET

Oljefondet er det norske folks eiendom, og det er Stortinget som er Oljefondets øverste beslutningsorgan. Stortinget har vedtatt en lov om Oljefondet der Finansdepartementet gis ansvaret for styringen av fondet.¹ Finansdepartementet har overlatt det operasjonelle ansvaret for fondet til Norges Bank gjennom «Mandat for forvaltningen av Statens pensjonsfond utland».² Norges Banks hovedstyre har delegert gjennomføringen av forvaltningsoppdraget til Norges Bank Investment Management - NBIM.

OLJEFONDETS INVESTERINGER

Oljefondet er i dag verdens største statlige pensjonsfond. Pr 19. februar 2019 er verdien av fondet hele 8 637 034 851 496 norske kroner.³ Det betyr at hver eneste norske borger har ca. 1,6 millioner kroner «på bok» gjennom Oljefondet.



Oljefondets investeringer har en rekke karakteristiske særtrekk, hvor de viktigste er:

- For å spre risiko er fondet investert i internasjonale aksjer (ca. 68%), rentepapirer (ca. 29%) og eiendom (ca. 3%)
- Oljefondet søker langsiktige investeringer
- Fondets referanseindeks fastsettes av Finansdepartementet med utgangspunkt i indekser fra FTSE Group og Bloomberg Barclays Indice
- Fondet sprer sine investeringer over et stort antall selskaper. Pr. 31. desember 2018 er Oljefondet investert i 9 158 selskaper, hvorav de 10 største investeringene er i Microsoft Corp, Apple Inc, Alphabet Inc, Amazon.com Inc, Nestlé SA, Royal Dutch Shell Plc, Roche Holding AG, Novartis AG, , Berkshire Hathaway Inc, Johnson & Johnson
- Fondet sprer sine investeringer geografisk i henhold til referanseindeksen, men hovedvekten er på «tradisjonelle» markeder i vest. Den geografiske spredning ved utgangen av 2018 er: Nord-Amerika (43%), Europa (34,1%), Asia og Oseania (19,3%) og resten av verden (3,6%)

ETIKKRÅDET OG OLJEFONDETS ETISKE RETNINGSLINJER

Oljefondet har et sett med etiske retningslinjer som er fastsatt av Finansdepartementet. Graver-utvalget som utredet de etiske retningslinjene for Oljefondet i 2003 begrunnet dette på følgende måte: «*Selv om spørsmålet om medvirkning reiser vanskelige spørsmål, legger utvalget til grunn at det å eie aksjer eller obligasjoner i et selskap som kan forventes å begå grove uetiske handlinger, kan anses som medvirkning til disse handlingene. Grunnen til dette er at slike investeringer direkte tar sikte på å oppnå avkastning fra selskapet, at de etablerer en varig forbindelse mellom Petroleumsfondet og selskapet, og at spørsmålet om å investere i et selskap er en frivillig sak.*»⁴

De etiske retningslinjene ble vedtatt i 2004 i tråd med anbefalingene fra Graver-utvalgets utredning i 2003. Tobakkskriteriet ble første avvist i 2004, men senere innført i 2008, fire år etter at røykeloven var vedtatt. Da ble kriteriet vedtatt så å si uten debatt. Åtte år etter dette igjen, i 2016, ble klima- og kullkriteriene innført. De etiske retningslinjene per 2019 er oppført i Boks 1.1.

Boks 1.1: Etiske retningslinjer for Statens pensjonsfond utland (SPU/ Oljefondet)

Kriterier for produktbasert observasjon og utelukkelse av selskaper

1. Fondet skal ikke være investert i selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer:
 - a) produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper.
 - b) produserer tobakk.
 - c) selger våpen eller militært materiell til stater som er omfattet av ordningen for statsobligasjonsunntak omtalt i mandatet for forvaltningen av Statens pensjonsfond utland § 3-1 andre ledd bokstav c.
2. Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for gruveselskaper og kraftprodusenter som selv eller konsolidert med enheter de kontrollerer får 30 pst. eller mer av sine inntekter fra termisk kull, eller baserer 30 pst. eller mer av sin virksomhet på termisk kull.
3. I vurderingen etter annet ledd skal det i tillegg til selskapets nåværende inntekts- eller virksomhetsandel fra termisk kull legges vekt på framoverskuende vurderinger, herunder eventuelle planer som vil redusere inntekts- eller virksomhetsandelen knyttet

til termisk kull og/eller øke inntekts- eller virksomhetsandelen knyttet til fornybare energikilder.

4. Råd og beslutninger om utelukkelse av selskaper basert på annet og tredje ledd skal ikke omfatte et selskaps grønne obligasjoner der disse er anerkjent gjennom inkludering på angitte indekser for slike obligasjoner eller verifisert av anerkjent tredjepart.

Kriterier for atferdsbasert observasjon og utelukkelse av selskaper

Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for:

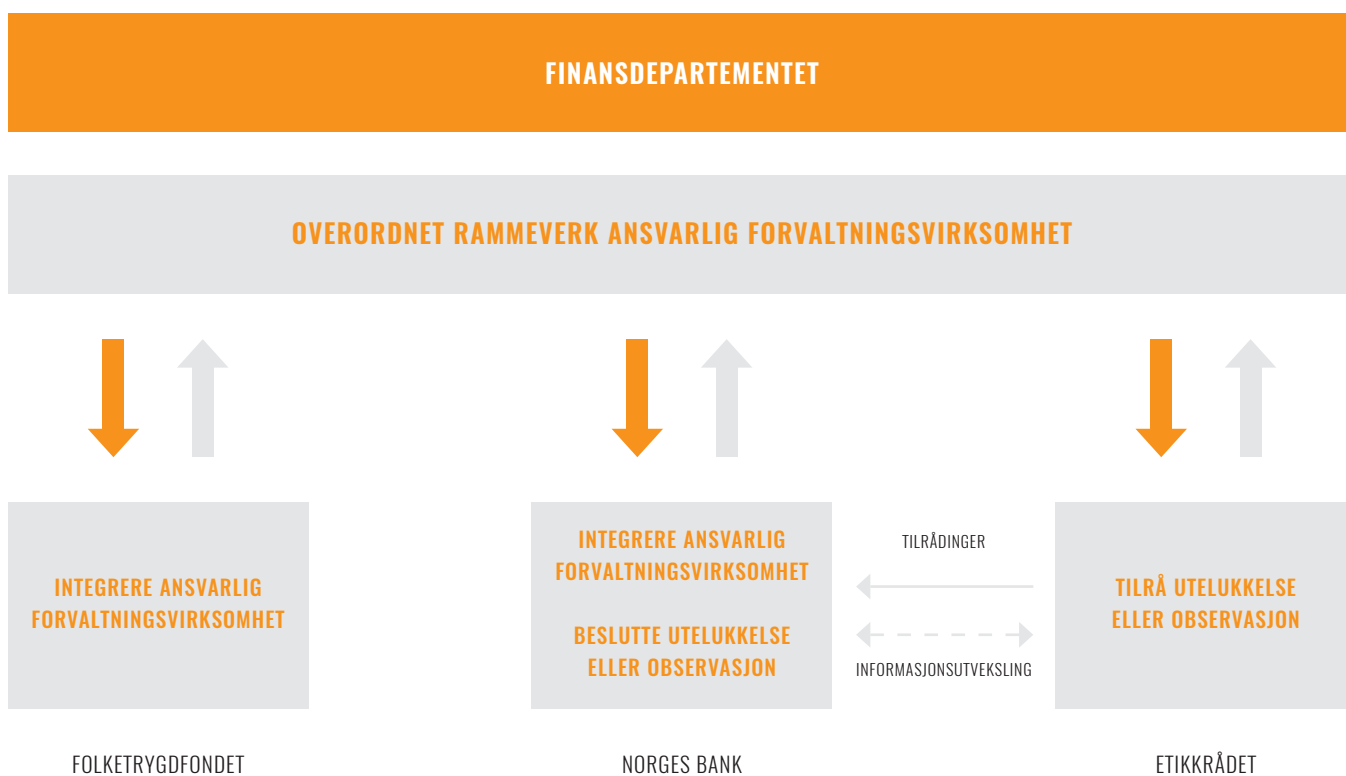
- a) grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid.
- b) alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konflikt-situasjoner.
- c) alvorlig miljøskade.
- d) handlinger eller unnlatelser som på et aggregert selskapsnivå i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser.
- e) grov korrupsjon.
- f) andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer.

ETIKKRÅDET

Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland ble opprettet 19. november 2004. Grunnlaget for rådets arbeid er de etiske retningslinjene fastsatt av Finansdepartementet. Det første møtet ble avholdt 21. desember 2004. Etikkrådet er et uavhengig råd som skal gi anbefalinger til Finansdepartementet og består av 5 medlemmer.⁵ Rådet støttes av et sekretariat på åtte personer. Etikkrådet gir anbefalinger, ikke pålegg, til Norges Bank om å utelukke selskaper fra Oljefondet eller sette selskaper til observasjon. Fram til 2015 ga Etikkrådet sine anbefalinger til Finansdepartementet, etter dette er det Norges Bank som mottar anbefalingene.

FREMTIDIG UTVIKLING AV DE ETISKE RETNINGSLINJENE

Ulike interessegrupper, organisasjoner, politiske partier og andre meningsbærere har sterke synspunkter på hvor Oljefondet skal investere og hvordan disse investeringene skal foregå. Enkelte ønsker at fondet skal investere mer i utviklingsland, andre vil åpne for investeringer i Norge. Noen vil at Oljefondet skal brukes som et aktivt politisk virkemiddel, mens andre vil fjerne Oljefondet enda lengre bort fra politikerne. I Granavolden-plattformen varsler regjeringen at de vil «sette ned et utvalg som skal gjennomgå de etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond utland.» Samtidig understreker regjeringen at «SPU skal ikke være et politisk virkemiddel. Regjeringen vil også fremover basere forvaltningen på gjeldende retningslinjer og faglige vurderinger, med målsetting om en langsiktig investeringsstrategi med akseptabel risiko».



Figur: Organisering og styringsstrukturer for Statens pensjonsfond Norge og Statens pensjonsfond utland. Kilde: regjeringen.no

KAPITTEL 2:

BEGREPSAVKLARINGER

I debatten om uttrekk av Oljefondet fra internasjonal våpenindustri er det to sentrale begrepsavklaringer som må gjøres, nemlig hva er et våpen og hva er en investering.

HVA ER ET VÅPEN?

Når rapporten omtaler «våpen», siktes det til konvensjonelle og kontroversielle våpen som beskrevet i UD's retningslinjer for eksport av forsvarsmateriell Liste 1, A-materiell: «våpen og ammunisjon eller annet materiell med strategiske kapasitet som vesentlig kan påvirke de militære styrkeforhold i nærområder».

Våpen deles gjerne inn etter den såkalte ABCK-modellen (A=Atomvåpen, B=Biologiske våpen, C=Kjemiske våpen og K=Konvensjonelle våpen).⁶ Denne rapporten vil i hovedsak konsentrere seg om konvensjonelle våpen ettersom de øvrige våpentyper (atomvåpen, biologiske våpen og kjemiske våpen, samt klasevåpen og antipersonellminer) allerede er utelukket fra Oljefondet.

Fleire institusjoner har gjort definisjoner av hva våpen er, og definisjonene varierer fra korte enkeltsetninger, til lange lister som i detalj beskriver ulike former for våpen. En enkel definisjon av våpen finner vi i den norske våpenloven der det heter: «*Våpen: reiskap eller innretning som er laga for bruk i kamp eller jakt, eller som er laga for å likne på slike gjenstandar.*»⁷ I den andre enden av skalaen finner vi Utenriksdepartementets retningslinjer for eksport av forsvarsmateriell som har et vedlegg på 76 sider som i detalj beskriver hvilke varer som faller inn under «forsvarsrelaterte varer».⁸

Også internasjonale institusjoner som Norge er medlem av har definisjoner på hva våpen er. Spesielt viktig for Norge, som en betydelig våpeneksportør, er de internasjonale institusjonene som regulerer våpeneksport.

Boks 2.1: Oversikt over regelverk som regulerer våpeneksport

UDs regelverk for eksportlisens av våpen:

Utenriksdepartementet håndterer regelverket om eksport av våpen og militært materiell til utlandet. Regelverket består av en lov og en forskrift og er operasjonalisert i retningslinjer der EUs felles holdning om våpeneksport og FN-avtalen om handel med konvensjonelle våpen (ATT) inngår. Loven slår fast at følgende varer trenger spesiell tillatelse for utførelse: «varer og teknologi som kan være av betydning for andre lands utvikling, produksjon eller anvendelse av produkter til militært bruk eller som direkte kan tjene til å utvikle et lands militære evne, samt varer og teknologi som kan benyttes til å utøve terrorhandlinger».

Eksportkontrollregimet gjelder produkter listet opp i to varelistes som følger med eksportkontroll-forskriften av 2013. Liste I inneholder forsvarsrelaterte varer, spesialutviklet for militær anvendelse (våpen, ammunisjon, sprengstoff, torpedoer, etc.) Innholdet i Liste I er inndelt i kategoriene A- og B-materiell. A-materiell er våpen og ammunisjon eller «annet materiell med strategisk kapasitet som vesentlig kan påvirke de militære styrkeforhold i nær-området». B-materiell er de resterende varene. Dette er produkter som ikke regnes som våpen, men som er laget spesielt for militær bruk, slik som militære kjøretøy. Liste II er såkalte flerbruksvarer (sivile varer, teknologi og tjenester med potensiell militær anvendelse).

CCW: FNs konvensjon om visse konvensjonelle våpen (CCW eller CCWC) har som formål å forby eller begrense bruken av bestemte typer våpen som anses å forårsake unødvendig eller uberettiget lidelse. Konvensjonen har særlig fokusert på den type våpen som Oljefondet ikke investerer i (klasevåpen og antipersonellminer). Konvensjonen inneholder ikke én enkelt definisjon av hva

et våpen er, men beskriver en rekke ulike våpensystemer og deres egenskaper.

FNs Arms Trade Treaty (ATT): er en multilateral traktat som regulerer den internasjonale handelen med konvensjonelle våpen. ATT er et forsøk på å regulere den internasjonale handelen med konvensjonelle våpen med det formål å bidra til internasjonal og regional fred; redusere menneskelig lidelse; og fremme samarbeid, åpenhet og ansvarlig handling av og mellom stater. Traktaten inneholder detaljerte opplysninger av hva som er våpen og krigsmateriell. Norge ratifiserte ATT 12. februar 2014.

EUs felles holdning om våpeneksport (2008/944/CSFP): er EUs regelverk om eksport av våpen, og Norge har tilsluttet seg denne. Sammen med FNs Arms Trade Treaty (beskrevet ovenfor) danner EUs felles holdning om våpeneksport grunnlaget for de norske retningslinjer om eksport av forsvarsmateriell. Innenfor EUs felles holdning lages det detaljerte lister over hvilke våpen og andre produkter som faller inn under bestemmelsene.

Wassenaar-avtalen om eksportkontroll for konvensjonelle våpen og flerbruksvarer er et multilateralt eksportkontrollregime med 42 medlemsland, herunder Norge. Avtalen ble etablert for å bidra til regional og internasjonal sikkerhet og stabilitet ved å fremme åpenhet og større ansvar ved handel med konvensjonelle våpen og flerbruksprodukter og teknologier. Under Wassenaar-avtalen lages det detaljerte lister over krigs- og forsvarsmateriell og flerbruksvarer. Ett eksempel på lister er deres «List of Dual-Use Goods and Technologies and Munitions» som over 240 sider gir detaljerte beskrivelser av hvilke produkter avtalen omfatter.

HVA ER EN INVESTERING?

Det norske Oljefondet investerer i **aksjer**, **rentepapirer** og **eiendom** globalt. Når denne rapporten omtaler «investering», siktes det først og fremst til aksjer og selskapsobligasjoner.

En **aksje** er en eierandel i et aksjeselskap. Oljefondet kan ikke eie mer enn 10 prosent av de stemmeberettigede aksjene i ett enkelt selskap,⁹ men er likevel en betydelig eier i enkelte selskaper. Totalt eier Oljefondet per 31.12.2018 aksjer i 9 158 selskaper, fordelt på 73 land, noe som betyr at det eier 1,4 prosent av verdens børsnoterte selskaper.

Rentepapirer er i hovedsak obligasjoner. Obligasjoner er et rentebærende verdipapir som utstedes av **bedrifter** eller

offentlige myndigheter i form av et lån. Obligasjoner har ofte, men ikke alltid, fast rente over lånets løpetid. Oljefondet eier obligasjoner som både er utstedt av stater og av private bedrifter. Generelt har aksjer høyere avkastning enn obligasjoner, men avkastningen regnes som mer sikker med obligasjoner.

Unotert eiendom er eiendom som ikke er på børs. Oljefondet hadde ved utgangen av 2018 unotert næringsseiendom til en verdi av 246 milliarder kroner. USA er det landet der Oljefondet har investert mest innenfor unotert eiendom med 47,8 prosent av verdiene. Storbritannia ligger på andreplass med 23 prosent, og deretter kommer Frankrike der 16,5 prosent av fondets eiendomsverdier er plassert.



Aksjeinvesteringer

66,3 %



Unoterte eiendomsinvesteringer

3,0 %



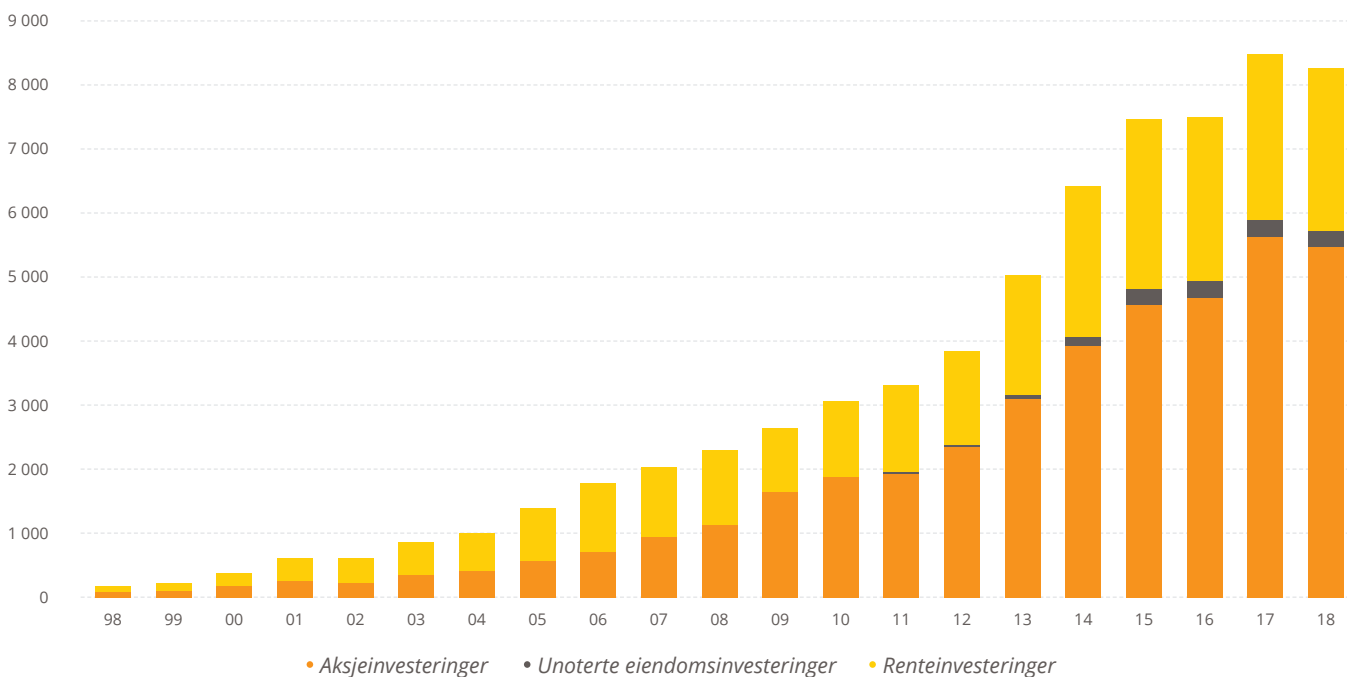
Renteinvesteringer

30,7 %

Figur 3 fra NBIMs årsrapport 2018

FONDETS MARKEDSVERDI, MILLIARDER KRONER

Figur 5 fra NBIMs årsrapport 2018



KAPITTEL 3:

OLJEFONDETS INVESTERINGER I INTERNASJONAL VÅPENINDUSTRI

NORGES BANK OM OLJEFONDETS VÅPENINVESTERINGER

I februar 2019 ble det stilt et skriftlig spørsmål fra Stortinget til Finansministeren om hvor mange våpenproduserende selskaper Oljefondet var investert i.¹⁰ I sitt svar viser Finansdepartementet til informasjon mottatt fra Norges Bank:

«Våpen ble i spørsmålet definert «etter de retningslinjer som gjelder for eksport av norsk forsvars-materiell, liste 1, A-materiell». Norges bank har ikke en fullstendig oversikt over selskaper som produserer våpen etter en slik definisjon. Det er overlapp mellom slike våpenprodusenter og selskaper i sektoren «Defence» i FTSE/ICB sektorklassifisering, som benyttes av fondets indeks-leverandør FTSE. Ved utgangen av tredje kvartal 2018 var fondet investert i aksjer utstedt av 23 selskaper til en samlet markedsverdi på 13 mrd. kroner innen «Defence». Videre kan slike selskaper vinne i sektoren «Aerospace», også definert av FTSE/ICB. Selskaper i sistnevnte sektor vil også drive innen sivil luftfart, noen trolig utelukkende. Ved utgangen av tredje kvartal var fondet investert i aksjer utstedt av 38 selskaper til en samlet markedsverdi på 24 mrd. kroner innen «Aerospace» ... Avkastningen av aksjeinvesteringene i selskapene innen FTSE/ICB-sektoren «Defence» var 9,2 prosent i 2017 og 15,9 prosent fra 1.1.2018 til 30.9.2018, målt i internasjonal valuta. Avkastningen av investeringene i selskaper innen FTSE/ICB-sektoren «Aerospace» var 20,5 prosent i 2017 og 14,9 prosent fra 1.1.2018 til 30.9.2018, også målt i internasjonal valuta.»

Boks 3.1 lister opp selskapene som tilhører de to kategoriene «Defence» og «Aerospace» som ble oppgitt av Norges Bank i brevet fra Finansdepartementet å være mulige våpenprodusenter.

Boks 3.1: Selskaper Oljefondet er investert som Norges Bank oppgir at kan være mulige våpenprodusenter

Selskaper kategorisert som «Defence»:

Aerovironment Inc, AVIC Jonhon OptronicTechnology Co Ltd, Avon Rubber Plc, Axon Enterprise Inc, Bharat Electroicis Ltd, Chemring Group PLC, Cohort PLC, Cubic Corp, Curtiss-Wright Corp, ECA, Engility Holdings Inc, FLIR Systems Inc, FMS Enterprises Migun Ltd, L3 Technologies Inc, Leonardo SpA, LIG Nex1 Co Ltd, ManTech International Corp/VA, Mercury Systems Inc, QinetiQ Group PLC, Raytheon Co, Rheinmetall AG, Thales SA, Ultra Electronics Holdings PLC

Selskaper kategorisert som «Aerospace»:

AAR Corp, AECC Aviation Power Co Ltd, Allegheny Technologies Inc, AVIC Aircraft Co Ltd, AVIC International Holding HK Ltd, Bombardier Inc, CAE Inc, Cobham PLC, Dassault Aviation SA, Destini Bhd, Empresa Brasileira de Aeronautica SA, Esterline Technologies Corp, FACC AG, FIGEAC-AERO, HEICO Corp, Hexel Corp, Jamco Corp, KLX Inc, Korea Aerospace Industries Ltd, Latecoere SACA, LISI, MacroAsia Corp, Meggitt PLC, Moog Inc, Rockwell Collins Inc, Rolls-Royce Holdings PLC, Saab AB, Senior PLC, Showa Aircraft Industry Co Ltd, Singapore Technologies Engineering Ltd, Spirit Aerosystems Holdings Inc, Teledyne Technologies Inc, TransDigm Group Inc, Triumph Group Inc, United Technologies Corp

DE HUNDRE STØRSTE VÅPENPRODUSENTENE I VERDEN

Stockholm International Peace Research Institute–SIPRI oppdaterer hvert år en liste over de 100 største våpenprodusentene i verden.¹¹ Listen omfatter offentlige og private selskaper som har operasjonelle aktiviteter innen militære varer og tjenester. Dette defineres som varer og tjenester som er konstruert spesielt for militære formål. Definisjonen inkluderer ikke utstyr som for eksempel olje, elektrisitet, kontormaskiner, uniformer og støvler. «Militære tjenester» er også militærspesifikke og inkluderer tekniske tjenester som informasjonsteknologi, vedlikehold, reparasjon og overhaling og operativ støtte; tjenester knyttet til operasjonen av væpnede styrker, for eksempel etterretning, opplæring, logistikk og anleggsadministrasjon, forsyningstjenester og væpnet sikkerhet i konfliktsoner. De inkluderer ikke sivile tjenester som ytes til militæret, som helsevesen, rengjøring, catering eller transport. Listen inkluderer ikke militære produksjons- eller vedlikeholdsenheter, og ikke holding- eller investeringselskaper. SIPRIs liste bygger på informasjon fra åpne kilder. Kinesiske selskaper er utelukket grunnet manglende data.

SIPRIs sin 2017-liste ble publisert i desember 2018. I tabellen i vedlegget til denne rapporten er SIPRI sine 2017-tall sammenholdt med Oljefondets 2017-investeringer. Oljefondet hadde i 2017 investert i 43 av selskapene som står oppført på SIPRIs 2017-liste over verdens 100 største våpenproduserende selskaper. Aksjeinvesteringene i disse selskapene hadde en verdi på til sammen 50,32 milliarder kroner. Hvis vi ser på selskapenes andel av våpenproduksjon, utgjorde Oljefondets aksjeinvesteringer i 2017 14,9 milliarder kroner i ren våpenproduksjon i disse 43 selskapene.

I sitt svar til det skriftlige spørsmålet fra Stortinget referert til overfor, viser Finansministeren til Norges Banks beskrivelse av SIPRIs våpenprodusentliste:

«Rapporten fra Redd Barna i 2017 som Stortingsrepresentanten refererer til, tok utgangspunkt i en liste med våpenprodusenter fra SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) Arms Industry Database. Vi har sammenliknet selskapslisten fra SIPRI med fondets investeringer, og finner selskaper fra denne listen, og hvor fondet er investert, i følgende FTSE/ICB sektorer: «Business support services», «Commercial vehicles and trucks», «Computer hardware», «Computer services», «Diversified industrials», «Electronic equipment», «Heavy construction», «Industrial machinery» og «Telecommunications equipment». Vi gjør videre oppmerksom på at enkelte av disse selskapene har våpenproduksjon som en relativt liten del av sin virksomhet, for eksempel finnes her følgende selskaper med under 10% av sin virksomhet som kan tilknyttes våpenproduksjon: DXC, Fujitsu, General Electric, IHI Corp., Jacob Engineering Group og ThyssenKrupp.»

Boks 3.2: Våpenproduksjon og våpenkomponentproduksjon

Mange moderne våpensystemer er svært sammensatte. I slike våpen og våpensystemer inngår det komponenter i form av både varer og tjenester fra flere spesialiserte produsenter. Dette kan være produsenter som utelukkende produserer slike varer eller tjenester, eller de kan produsere en rekke andre varer og tjenester som er rettet mot annet bruk. De færreste våpenprodusenter produserer utelukkende våpen. Mange produserer andre varer og tjenester som er tiltenkt sivilt bruk. Noen selskaper produserer kun en liten andel med våpenrelaterte varer mens resten av omsetningen deres vil være ment for sivilt bruk. UDs Liste 1 for eksportkontroll av våpen omfatter både våpen og våpenkomponenter.¹²

Det Norges Bank skriver er korrekt. Mange våpenproduserende selskaper produserer også andre varer enn våpen. Noen har våpen som kun en liten andel av det de produserer. Hvis vi ser på SIPRIs liste over de 100 største våpenprodusentene i verden ser vi at nummer 22 på 2017-listen, amerikanske General Electric, kun hadde 3 prosent av sin omsetning fra våpen, men likevel solgte våpen til en verdi av USD 3,83 milliarder, omtrent 31,5 milliarder kroner. Tyske ThyssenKrupp var nummer 53 på samme liste og hadde en våpenomsetning på USD 1,92 milliarder, omtrent 15,77 milliarder kroner, som likevel bare utgjorde 4 prosent av total omsetning. Det japanske selskapet Fujitsu var nummer 77 på listen med USD 1,11 milliarder, omtrent 9 milliarder kroner, noe som utgjorde 3 prosent av selskapets omsetning, mens det amerikanske selskapet DXS som kom på nummer 82 på listen solgte våpen for USD 1 milliard, omtrent 8,2 milliarder kroner, noe som utgjorde 4 prosent av total omsetning. Ikke desto mindre er disse selskapene blant de største våpenprodusentene i verden. Et selskap som produserer våpen er like fullt er en våpenprodusent selv om det også produserer andre varer.

I det samme brevet som er sitert overfor, viser Finansministeren videre til Norges Banks beskrivelse av sine systemer for å fange opp våpenproduksjon i sin investeringsportefølje: «Sist vil vi opplyse at det trolig finnes selskaper med våpenproduksjon som ikke er omfattet av oversikter omtalt overfor. Oversikten fra SIPRI Arms Industry Database tok for seg de 100 største våpenselskaperne i SIPRIs datagrunnlag. For å få et fullstendig bilde må vi ta utgangspunkt i andre datakilder enn de vi har vist til her, og det vil kreve et mer omfattende analysearbeid jf. arbeidet som er gjort i forbindelse med kullkriteriet.»

OLJEFONDET ER TROLIG INVESTERT I MELLOM 100 OG 150 VÅPENPRODUSERENDE SELSKAPER

Det finnes en rekke analyseselskaper som leverer tjenester som beskriver i detalj hvilke varer, tjenester og komponenter det enkelte selskap produserer og selger. Noen slike analyseselskaper leverer data til andre norske investorer, slik som MSCI ESG Research, GES, ISS Ethix, Vigeo Eiris, Sustainalytics med flere. Disse analyseselskapene har alle sine egne kategorier de sorterer etter og egne definisjoner av hva som skal til for at et selskap skal inngå i en kategori. Det er vanlig å ha kategorier for forsvarsmateriell og våpen, men det er noen skiller mellom analyseselskapene for hvordan dette defineres. Norges Banks indekisleverandør FTSE definerer hvilken kategori et selskap tilhører ut fra hva som er hovedkilden til selskapets omsetning.¹³ Andre analyseselskaper opererer med langt mer sofistikerte definisjoner, og vil kunne fange opp produsenter som kun har en liten andel av sin omsetning fra en gitt bransje/varekategori. Flere analyseselskaper sorterer våpen i henhold til de vareposisjonene som UD opererer med i sine varelistene. Et slikt analyseselskap vil kunne filtrere Oljefondets investeringsportefølje mot UDs Liste I, A-materiell, og raskt få en liste over gjeldende våpenprodusenter i henhold til denne definisjonen.

Denne rapporten er utelukkende basert på åpne kilder og betalingsbaserte filtreringstjenester fra analyseselskaper har således ikke blitt benyttet. Dette betyr i praksis at det *faktiske* antallet våpenprodusenter som Oljefondet har investert i er ukjent. Rapportforfatterne har imidlertid snakket med en håndfull analyseselskaper og fått informasjon om hvordan de definerer våpen, våpenprodusenter, våpenkomponenter og annet militært materiell. Denne informasjonen har blitt brukt til å forsøksvis estimere et mulig antall selskaper som *kan* være inkludert i Oljefondets investeringsunivers. I følge denne informasjonen *kan* Oljefondet være investert i mellom 100 og 150 sluttprodusenter av våpen og våpensystemer.¹⁴ I tillegg *kan* rundt 250 selskaper være involvert i produksjon av nøkkelkomponenter.¹⁵ Dersom man øker terskelen til å se på selskaper som får over 10 prosent av omsetningen fra nøkkelkomponenter til våpen, vil antallet synke betraktelig, og kan ligge på rundt 50 selskaper.¹⁶ Legger man til produksjon av annet militært materiell, nøkkelkomponenter til dette og levering av tjenester ville man trolig kommet opp i over 600 selskaper av de over 9 000 selskapene som Oljefondet er investert i.¹⁷ Det må understrekes at disse tallene utelukkende er estimater, da Oljefondets investeringer ikke har blitt filtrert langs disse kriteriene.

KAPITTEL 4:

HVORFOR OLJEFONDET IKKE BØR INVESTERE I VÅPENINDUSTRI

UTFORDRINGER KNYTTET TIL OLJEFONDETS INVESTERINGER I VÅPENINDUSTRI

Oljefondet er det norske folks eiendom, og det er derfor helt avgjørende at fondet gjør investeringer som det er bred folkelig oppslutning om. Ifølge en spørreundersøkelse fra februar 2019 mener et stort flertall av det norske folk at Oljefondet ikke skal investere i våpen.¹⁸ Kun 27% av de spurte mener det er greit at Oljefondet investerer i våpen. Dette til tross for at forsvarsindustri og produksjon av våpen til forsvar er en legitim industri. Argumentene for at Oljefondet ikke skal investere i internasjonal våpenindustri kan kategoriseres i fire ulike grupper.

OLJEFONDET UT AV INTERNASJONAL VÅPENINDUSTRI



ETISKE ARGUMENTER

Et viktig spørsmål er om våpenindustrien er etisk eller ei. Mange mener at det er en rekke etiske argumenter for at Oljefondet bør ut av internasjonal våpenindustri. De viktigste er:

VÅPEN PÅFØRER SIVILBEFOLKNINGEN LIDELSER

Våpen brukt i moderne krigføring påfører sivile mennesker lidelser. Når en gjennomgår de viktigste konfliktene i vår tid som Syria, Sør-Sudan, Afghanistan, Libya, Jemen og de mange andre krigene som har herjet kloden de siste tiårene ser man at de fleste som blir drept er sivile som ikke deltok aktivt i krigføring.¹⁹ Siden de etiske retningslinjene ble innført i 2004 har krigføring endret seg mye og foregår i økende grad i tettbebygde strøk med større sivile tap. Bomber slippes over nabolag, skoler og sykehus. Det har også vært en drastisk økning i antall grupper som kriger mot hverandre og som fører til et «race to the bottom» hvor grove forbrytelser mot barn og andre sivile blir brukt som en krigstaktikk.

De menneskelige lidelsene som følge av moderne krigføring er enorme: Over 100 000 sivile ble drept i krig i 2018.²⁰ 420 millioner barn lever i konfliktsoner, og antallet verifiserte grove forbrytelser mot barn er tredoblet siden 2010.²¹ Per juni 2018 var hele 68,5 millioner drevet på flukt fra sine hjem

grunnet forfølgelse og konflikt – det høyeste antall mennesker på flukt siden andre verdenskrig.²² I tillegg ser vi en dramatisk økning i vold i mange land, spesielt i Latin-Amerika der håndvåpen brukes i gjengoppgjør, narkotikaforbrytelser og annen type kriminalitet. I følge UNODC (FNs organisasjon mot narkotika og kriminalitet) skjer 33 prosent av alle verdens mord i Latin-Amerika, til tross for at regionen kun utgjør 8 prosent av verdens befolkning. Også enkeltland rammes av våpenbruk. I USA ble over 10 000 mennesker drept av håndvåpen i 2017, og samme år var det hele 11 såkalte «skoleskytinger» i landet med flere drepte som resultat.²³ De menneskelige lidelsene som ligger bak disse tallene kan man bare ane. Men det en vet er at ved å investere i internasjonal våpenindustri, investerer man i våpen som blir benyttet i vold og krig – og dermed også i våpen som tar livet av sivile mennesker.

VÅPEN ER INSTRUMENTELLE I BRUDD PÅ MENNESKERETTIGHETENE

Det er en direkte sammenheng mellom våpen og brudd på menneskerettigheter. Årsakssammenhengene er mange og de varierer fra direkte bruk av våpenmakt på «bakkenivå», til at diktaturer som bryter menneskerettighetene evner å opprettholde sin makt ved hjelp av våpen. Et eksempel er den grove narkotikavolden i Mexico der omkring 20 000 mennesker er drept i narkotikarelatert kriminalitet årlig de siste par årene.²⁴ Saudi-Arabia er et annet eksempel. Det er bevist at landets myndigheter begår grove overgrep mot fundamentale menneskerettigheter, samtidig hviler regimets makt i all hovedsak på sin militære slagkraft og vilje til å bruke voldelige virkemidler for å holde på makten. Saudi-Arabia har kjøpt alle sine våpen på lovlig vis. Dette viser at de nasjonale eksportkontrollsystemene ikke fungerer etter hensikten fordi mottaker velger å ikke etterleve de krav som er satt til mottaket av materiellet. Menneskerettighetsrådet skrev i 2018 en rapport om krigen i Jemen der de konkluderer med å oppfordre det internasjonale samfunn til å la være å selge våpen til Saudi-Arabia og De forente arabiske emirater,²⁵ se Boks 4.1. Ved å investere i våpen kan Oljefondet bidra til grove brudd på menneskerettighetene.

Boks 4.1: Jemen: Våpenhandel og brudd på menneskerettigheter

Den 17. august 2018 avga FNs høykommissær for menneskerettigheter en rapport om menneskerettighetssituasjonen i Jemen. Rapporten viser at den Saudi-ledede koalisjonen har brutt internasjonal humanitærrett i Jemen, og muligens også begått krigsforbrytelser. Rapporten finner koalisjonens *målutvelgelse* sterkt bekymringsverdig. På bakgrunn av rapportens funn, konkluderes det med at det er stor sannsynlighet for at koalisjonen *ikke har respektert internasjonal sedvanerett og gjeldende prinsipper i internasjonal humanitærrett*. Koalisjonen har benyttet presisjonsstyrte våpen, noe som normalt indikerer at objektet som har blitt rammet var målet. I svært mange tilfeller finner rapporten at det er sivile mål som har blitt rammet av de presisjonsstyrte våpnene, og rapporten hevder dette tyder på at koalisjonen *ikke respekterer humanitærrettens prinsipp om distinksjon mellom stridende og sivile*. Videre finner rapporten at antall sivile tap reiser store spørsmål ved koalisjonens vurderinger i forhold til *proporsjonalitetsprinsippet*. Tidspunktet for noen angrep og valg av våpen gir alvorlige bekymringer i forhold til om *prinsippet om militær nødvendighet* har blitt fulgt. Det at relevante kommandanter ikke har hatt tilgang til listen over mål som ikke skal treffes reiser alvorlige bekymringer over koalisjonens evne til å overholde de særskilte krav til forsiktighet som må utvises med slike våpen. Rapporten slår fast at det later til å være systemiske feil i målutvelgelsesprosessen som gjør at sivile ikke nyter den beskyttelse de vanligvis skulle under internasjonal humanitærrett, noe som kan tyde på at humanitærretten er brutt. Dette igjen kan bety at man står overfor en serie krigsforbrytelser begått av enkeltpersoner på mange nivåer i koalisjonens medlemsland og regjeringen. *Rapporten anbefaler det internasjonale samfunn om å avstå fra å bidra med våpen som kan benyttes i konflikten i Jemen.*

JURIDISKE ARGUMENTER

Jus og politikk henger tett sammen og det er politikken som lager lovene. Oljefondets investeringer i internasjonal våpenindustrien reiser utfordrende juridiske spørsmål om statens ansvar som eier.

MANGLENDE KONTROLL PÅ VÅPNEBESITTELSE

Norske våpenprodusenter er underlagt et eksportkontrollregime der norske myndigheter gir eksportlisenser for alle våpen som selges ut av Norge. Dette gjør man fordi man vil hindre at norske våpen havner hos myndigheter, geriljagrupper eller enkeltpersoner som opererer i strid med norsk politikk. Et lignende kontrollregime finnes ikke for de investeringer Oljefondet gjør. Når Oljefondet investerer i et internasjonalt våpenselskap er det opprinnelseslandet der våpenet produseres som avgjør hvordan og til hvem våpenet selges. På den bakgrunn kan en få en situasjon der norske våpenprodusenter ikke får selge våpen til en aktør grunnet det norske eksportkontrollsystemet, samtidig som den norske stat eier aksjer i et selskap som selger til den samme aktøren. Denne situasjonen har vi i dag der norske våpenprodusenter ikke kan selge våpen til Saudi-Arabia. Samtidig har det amerikanske våpen-firmaet Raytheon, der Oljefondet er medeier, inngått en strategisk samarbeidsavtale med *Saudi Arabia Military Industries* (SAMI), om lokal produksjon av presisjonsammunisjon, luft- og rakettforsvar og cyberforsvar.²⁶ SAMI er et nylig oppstartet holdingselskap (2017) som er heleid av Saudi Arabias statlige Public Investment Fund.²⁷ Disse våpnene vil være saudi-arabisk eiendom og det vil være landets myndigheter som alene bestemmer hvor og hvordan disse våpnene brukes. Eksemplet viser at det ikke er noen mulighet for kontroll på hvor våpnene havner og hvem som vil bruke dem innenfor dagens retningslinjer for Oljefondets investeringer. Manglende kontroll på hvor våpnene som er produsert ved hjelp av norsk kapital havner er et viktig argument for at Oljefondet ikke burde investere i våpenproduserende selskaper.

Boks 4.2: Kontroll med våpensalg

I en rapport utgitt av organisasjonen Changemaker i 2018 «Våpensalg i Grenseland» vises det at selv om land som ledd i sin eksportkontroll har krav til sluttbrukererklæring, er det få land som praktiserer etterkontroller for å sikre at mottakerne faktisk følger kravene.

I en artikkel i *The Independent* fra 23. juli 2018 skriver Robert Fisk at han var i Aleppo i 2017 og fant rakettskjell avfyrt av al-Nusra som stammet fra Raytheon som Oljefondet eier 0,96 prosent av. Våpnene *kunne* ha blitt gitt av Vesten til væpnede grupper «på rett side» som så etter kort tid har «mistet» disse til grupperinger som er listet som terrorgrupper. *The Independent* har imidlertid sporet denne rakettforsendelsen til Saudi-Arabia fra Novo Travik, og den bosniske våpenkontrolløren som har signert forsendelsen har bekreftet forsendelsen til *The Independent*. Saudi-Arabia på sin side hevder det ikke kan stemme da de «ikke gir noen støtte til terrororganisasjoner». Likevel havnet våpnene hos al-Nusra. Problemet, ifølge *The Independent*, er at det verken er et krav eller en kontrollmekanisme på plass for å sikre at lovlig solgte produkter følges opp. Det er ingenting som hindrer disse våpnene å bli videresolgt slik at de havner hos IS, al-Nusra eller andre. Og det er ingenting som tyder på at NATO eller EU har den ringeste interesse av å spore hvor terrorister får våpnene sine fra.

INTERNASJONAL VÅPENINDUSTRI HAR HØY RISIKO FOR KORRUPSJON OG ANDRE LOVBRUDD

Våpenindustrien er ofte, og i større grad enn andre industrier, involvert i ulovlig forretningsvirksomhet. Internasjonal våpenindustri benytter seg av ulike former for korrupsjon. Ifølge økonomiprofessor Kalle Moene fremstår den internasjonale våpenindustrien som den mest korruperte næringen i verden.²⁸ Bakgrunnen for det høye korrupsjonsnivået skyldes flere forhold. Det internasjonale våpenmarkedet kjennetegnes av både høy konkurranse og svært liten åpenhet. På den bakgrunn skapes det grobunn for uærlige og lovstridige metoder for å sikre seg kontrakter. I tillegg er utviklingen av militært utstyr ofte svært kostnadskrevende, spesielt for avanserte våpensystemer og større utstyr som jagerfly, båter og tanks. De høye utviklingskostnadene presser fram et stort behov for å lykkes med salg, og dermed et insentiv for å ta i bruk ulovlige metoder. Et eksempel er korrupsjonstiltalen mot Brasils tidligere president Lula Da Silva og hans sønn Luis Cláudio, som skal ha mottatt bestillinger i forbindelse med salg av 36 jagerfly fra SAAB til Brasil.²⁹ Et annet eksempel er italienske Leonardo som har vært involvert i alvorlige korrupsjonssaker i flere land.³⁰ Et tredje eksempel er det tyske gigantselskapet ThyssenKrupp som ble beskyldt for korrupsjon i forbindelse med salg av ubåter til Israel.³¹ Både SAAB, Leonardo og ThyssenKrupp er selskaper der Oljefondet er investert. Leonardo har blitt satt under observasjon med begrunnelse i korrupsjonskriteriet i de etiske retningslinjene til Oljefondet. Som deleier i våpenselskaper vil Oljefondet være ansvarlig for selskapenes forretningskikk, selv om de er minoritetseier. Oljefondet bør avstå fra å investere i sektorer med høy grad av korrupsjon, også der slik korrupsjon vanskelig lar seg bevise på grunn av manglende rettsinnsyn som følge av sikkerhetshensyn.

MANGELEN PÅ RESPEKT FOR INTERNASJONAL LOV OG RETT FØRER TIL OVERGREP MOT SIVILE

Internasjonal humanitærrett er regelverket som regulerer opp-treden under krig og væpnet konflikt. De våpnene som brukes i moderne konflikter brukes ofte på en måte som gjør at sivile påføres store lidelser og humanitærretten brytes. I Afghanistan og Pakistan har skoler og elever blitt utsatt for angrep av stridende parter. I Syria er det brukt tunge eksplosiver i byer og tett befolkede områder – altså mot mål der en vet det oppholder seg mange sivile. I Jemen er sykehus og andre helseinstitusjoner blitt utsatt for angrep. Som eksemplene ovenfor viser ser vi altfor ofte at stater og andre krigførende parter ikke gir sivile den beskyttelsen de har krav på, også når konvensjonelle våpen som Oljefondet kunne investert i under nåværende regler, er involverte.

Et annet regelsett som skal bidra til at våpen ikke brukes til å begå overgrep mot sivilbefolkning eller at det ikke begås brudd på humanitærretten, er eksportregelverket for våpen og militært utstyr. Samtidig har land delvis ulike regler for når våpeneksport skal tillates, og selv land som følger de samme reglene praktiserer

disse ulikt. Våpeneksport til Saudi-Arabia er et godt eksempel på dette: Nederland, Danmark, Sverige, Storbritannia og Tyskland er alle tilsluttet EUs fellesposisjon på våpeneksport og FNs Arms Trade Treaty. Likevel har landene praktisert regelverkene vidt forskjellig etter at Saudi-Arabia startet sin intervensjon i Jemen i mars 2015. Eksporten til De forente arabiske emirater, som også deltar aktivt i krigen i Jemen, viser videre at selv i lovlig våpenhandel er det ingen garanti for at våpnene ikke havner på avveie (se boks 4.3).

Dette viser at de internasjonale regimene som er etablert rundt våpenhandel ikke fungerer etter hensikten. I tillegg vet en at krigførende parter ofte ikke respekterer humanitærretten og dermed begår overgrep mot sivile. For å gi sivilbefolkning beskyttelse i krig er det derfor ikke tilstrekkelig å benytte internasjonal humanitærrett eller eksportregelverk for våpen og militært utstyr. Man må også bidra til at våpen ikke produseres, og på den bakgrunn bør ikke Norge stille kapital tilgjengelig for å bidra til produksjon av våpen.

Boks 4.3: Oljefondets investeringer brukes i borgerkrig

Den 6. februar 2019 lanserte menneskerettighetsorganisasjonen Amnesty International en rapport om hvordan våpensystemer og annet militært materiell importert av De forente arabiske emirater systematisk har blitt gitt videre til paramilitære grupper, som igjen har benyttet disse i krigen i Jemen blir benyttet i krigen i Jemen. Dette er et klart brudd på ATT. En rekke våpen fra flere produsenter i bl.a. Belgia, Bulgaria og USA var funnet å ha blitt brukt, noe som viser at de opprettede eksportkontrollregimene ikke fungerer etter hensikten. Av de våpensystemene som nevnes i rapporten er blant annet raketter fra Singapore Technologies Kinetics, en datterorganisasjon av Singapore Technologies Engineering Ltd der Oljefondet pr. 31.12.2017 hadde investert 505 445 749,- NOK.

ØKONOMISKE ARGUMENTER

Formålet ved Oljefondet er «statlig sparing for finansiering av folketrygdens pensjonsutgifter». For å lykkes med dette har Oljefondet en investeringsstrategi der målsettingen er «å søke høyest mulig avkastning over tid innenfor et moderat nivå på risiko.» Spørsmålet er om investeringen innenfor internasjonal våpenindustri er den beste måten å oppnå denne målsettingen på. Til tross for at investeringene i global våpenindustri i seg selv gir god avkastning for Oljefondet har investeringene negative økonomiske konsekvenser innenfor andre områder.

BRUK AV VÅPEN SKAPER STORE ØKONOMISKE TILBAKESLAG

Bruk av våpen i krig og konflikt har store økonomiske konsekvenser. Krig og konflikt kostet verden 1 029 milliarder USD i 2017.³² Ifølge Verdensbanken vil det koste 200 milliarder USD å gjenoppbygge Libyas infrastruktur.³³ Ødeleggelsene av infrastrukturen i de syv syriske byene Aleppo, Dara, Hama, Homs, Idlib, and Latakia har en anslått verdi på opp mot 7 milliarder USD. I Jemen har krigen medført at antall mennesker som lever under fattigdomsgrensen har steget fra 12 millioner til 20 millioner mennesker. Og i Jordan beregner Verdensbanken at statens direkte kostnader knyttet til å huse de omlag 630 000 syriske flyktningene koster ca. 2,5 milliarder USD pr år.

Eksemplene viser at våpenbruk medfører enorme, direkte kostnader. I tillegg kommer en rekke indirekte kostnader som bortfall av markeder og kjøpekraft, miljøkostnader, langtidsvirkninger som følge av demografiske endringer, o.l. For et fond som har langsiktig avkastning som formål fremstår det derfor som underlig at det investeres milliarder i en industri som bidrar i konflikter og slik skaper samfunnsøkonomisk nedgang. Ser man på perioder i historien med lite konflikt er det lett å se de økonomiske fordelene. For det første åpner fred nye markeder. I perioden etter Berlin-murens fall ble hele det tidligere «øst-europeiske» markedet åpnet for bedrifter i «Vest-Europa» med en betydelig vekst som resultat. For det andre går forsvarsbudsjettene ned i fredelige tider og dermed frigjøres ressurser til å investere i andre industrier. For det tredje blir menneskelige ressurser som tidligere var ansatt i forsvarsindustriens infrastruktur, utplassert i sivil sektor og kan dermed bidra til å akselerere veksten i andre deler av økonomien. Konklusjonen er at fred gir bedre rammebetingelser for langsiktig økonomisk avkastning enn krig – og Oljefondet bør derfor avstå fra å investere i produksjon av våpen som bidrar til, og brukes i krig.

BRUK AV VÅPEN MEDFØRER STORE HUMANITÆRE KOSTNADER SOM STATEN NORGE BETALER FOR

Et viktig økonomisk argument for at Oljefondet må trekke seg ut av internasjonal våpenindustri er at våpen skaper enorme ødeleggelser - og med det behov for store midler til humanitær bistand og gjenoppbygging. Et eksempel er krigen i Jemen. Under giverlandskonferansen for Jemen i april 2018 la FN's generalsekretær frem en appell om 2,8 milliarder USD i humanitære midler. Norge forpliktet seg på konferansen å gi 170 millioner kroner. I februar 2019 kom Norge med en ny ekstrabevilgning på 150 millioner NOK til de humanitære behovene i Jemen.³⁴ Samtidig har Norge, gjennom Oljefondet investert i bedrifter som produserer våpen som benyttes i konflikten i Jemen, og som med det direkte medvirker til at det blir behov for humanitær bistand og gjenoppbygging. Investering i internasjonal våpenhandel betyr altså at Norge på den ene siden har inntekter fra våpenbruk, og samtidig betaler for de skadene som de samme våpnene påfører. Slik påfører Oljefondets investeringer staten Norge betydelige utgifter.

VÅPEN SKAPER FLYKTNINGKATASTROFER

Antall mennesker på flukt fra krig og konflikt er rekordhøyt – mer enn 68,5 millioner. De fleste av disse har flyktet som følge av bruk av våpen. Norge skal i 2019 bruke 5,4 milliarder kroner på bistand til humanitære kriser, og en betydelig andel av disse midlene går til mennesker på flukt fra krig og våpenbruk. Verdens flyktningsituasjon har altså store direkte kostnader for Norge. Og ettersom våpenbruk eller trussel om bruk av våpen er en direkte årsak til at mennesker drives på flukt kommer man igjen i den situasjon at Norge på den ene side har inntekter fra våpenbruk, men samtidig store utgifter som følge av bruk av de samme våpnene. Samtidig holder Stortinget og regjeringen fast ved enigheten om å bruke 1 prosent av brutto nasjonalinntekt til bistand. Dette innebærer at milliardene som nå kanaliseres til humanitær hjelp på grunn av flyktningskatastrofer ellers ville kunne blitt benyttet til langsiktig utviklingshjelp.

SIKKERHETSPOLITISKE ARGUMENTER

Det er bred partipolitisk enighet i Norge om at Oljefondet ikke skal brukes som politisk instrument. Det hevdes at dersom Oljefondet ble brukt for å forfølge politiske ambisjoner ville fondet som internasjonal aktør undergrave sitt hovedmål om langsiktige avkastninger. Problemet er imidlertid at investeringer i internasjonal våpenindustri kan oppfattes som politiske handlinger og som et ledd i norsk sikkerhetspolitikk.

NORGE KAN BLI ANSETT SOM KRIGSPROFITØR I KONFLIKTER GJENNOM OLJEFONDETS INVESTERINGER

Ved å investere i våpen som brukes av parter i konflikter blir de norske investeringene politisert og bruken av nordmenns sparepenger blir ledd i en politisk kamp. Den tyske militærstrategen Carl von Clausewitz sa *«krig er intet annet enn en fortsettelse av de politiske forbindelsene med andre midler»*. Når det delvis norskeide våpenselskapet Raytheon, som Oljefondet har investert 3,6 milliarder kroner i, ikke bare selger våpen til Saudi-Arabia for bruk i Jemen, men også inngår en strategisk samarbeidsavtale om våpenproduksjon i Saudi-Arabia med den saudiske regjeringen, støtter Norge indirekte opp under den saudiledede koalisjonens politiske mål og det saudiske regimets militære aspirasjoner. Oljefondet blir da en aktør innenfor sikkerhetspolitikken, og derigjennom politiseres fondet. For å unngå å bli delaktig i væpnet konflikt, bør Oljefondet trekke seg ut av internasjonal våpenindustri.

VÅPEN OLJEFONDET HAR INVESTERT I KAN BRUKES MOT NORGE

Siden de etiske retningslinjene ble vedtatt i 2004, har verden blitt svært annerledes. I 2004 var det fremdeles slik at de største våpenprodusentene i verden var amerikanske som laget våpen som inngikk i forsvar av Norge og våre allierte. I 2019 står verden overfor et våpenkappløp av en dimensjon vi hittil ikke har kjent til. Flere og flere nasjoner utvikler og produserer i dag egne våpen. I SIPRIs liste over de 100 største våpenprodusentene har ikke-NATO medlemmer økt fra 25 produsenter i 2003 til 30 i 2017, og da er ikke Kina regnet med (man vet at Kina har stor våpenproduksjon, men det er vanskelig å få innsikt i nøyaktige tall ved hjelp av åpne kilder som SIPRI bruker). I tillegg er det en voksende underskog av produsenter som er mindre enn de 100 største, men likevel kan være store nok til at de er børsnoterte og dermed inngå i referanseindeksen for Oljefondet som stadig utvides til å gjelde nye framvoksende markeder. Det synes urimelig at Norge skal stille kapital til rådighet for utvikling og produksjon av nye våpen som bidrar til en global opprustning der våpnene attpåtil kan ende opp med å rettes mot Norge og våre allierte.

KONKLUSJON

Som beskrevet ovenfor er det store utfordringer knyttet til Oljefondets investeringer i konvensjonelle våpen. Kort oppsummert er de viktigste argumentene for at Oljefondet skal trekke seg ut av internasjonal våpenindustri som følger:

- Våpen Oljefondet har investert i kan påføre sivile lidelser
- Våpen Oljefondet har investert i kan være instrumentelle i brudd på menneskerettighetene og internasjonal humanitærrett
- Oljefondet har ingen kontroll på hvor og hvordan våpnene de har investert i brukes
- Internasjonal våpenindustri har svært høy risiko for korrupsjon og andre lovbrudd – Oljefondet kan som medeier i våpenselskaper bli ansvarliggjort for lovbrudd begått av den virksomhet de har investert i
- Oljefondet har bred økonomisk avkastning som mål, mens våpenbruk har negative økonomiske konsekvenser
- Bruk av våpen fra de virksomheter Oljefondet har investert i skaper store humanitære behov som staten Norge betaler for gjennom humanitære midler og utviklingsbistand
- Ved å gjøre investeringer i våpenproduserende selskaper kan Norge bli ansett som part i en konflikt
- Våpen fra selskaper Oljefondet har investert i kan bli rettet mot Norge

Norge, som fredsnaasjon, som humanitær stormakt, og som en internasjonal forkjemper for FNs bærekraftsmål, bør ha strenge etiske retningslinjer for de investeringer vårt felles pensjonsfond gjør i utlandet. Oljefondet bør derfor ikke investere i internasjonal våpenindustri utfra etiske, juridiske, økonomiske og sikkerhetspolitiske argumenter.

KAPITTEL 5:

ET UTTREKSKRITERIE FOR KONVENSJONELLE VÅPEN

Det har i tidligere kapitler blitt slått fast at Oljefondet investerer mange milliarder norske kroner i våpenproduksjon, og en rekke etiske, juridiske, økonomiske og sikkerhetspolitiske argumenter for hvorfor Oljefondet bør trekkes ut av våpenindustrien har blitt presentert.

Dette kapitlet ser på hvordan de eksisterende etiske retningslinjene brukes i dag, og undersøker hvorvidt disse kunne vært benyttet til å ekskludere produsenter av konvensjonelle våpen fra Oljefondet. Kapitlet ser også se på hvordan Norges Bank utnytter eksisterende muligheter til å ekskludere konvensjonelle våpenprodusenter. Et funn fra gjennomgangen er at verken Etikkrådet eller Norges Bank benytter seg av eksisterende muligheter for å trekke Oljefondet ut av våpenproduserende selskaper, ettersom de ikke har mottatt noen politiske signaler om at dette er ønskelig eller forventet. Den gjenværende muligheten er derfor å etablere et produktbasert kriterie for våpen. Denne rapporten foreslår å revidere det eksisterende produktkriteriet til å lyde: «Fondet skal ikke være investert i selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer produserer våpen».

HVORDAN RETNINGSLINJENE TIL OLJEFONDET BRUKES

De etiske retningslinjene er delt i to kategorier: produktbaserte kriterier som omfatter kontroversielle våpen, tobakk og kullbaserte produkter, og atferdsbaserte kriterier, som omfatter grove brudd på menneskerettigheter, brudd på rettigheter i konflikt, miljøskade, korrupsjon, klimagasser og brudd på andre etiske normer. Et produktbasert uttrekk innebærer at Oljefondet trekker seg ut fra selskaper som produserer produkter som er oppgitt i de etiske retningslinjene. Et atferdsbasert uttrekk innebærer at Oljefondet trekker seg ut fra selskaper der virksomheten er innrettet på en måte som gjør at de vil bryte med et eller flere av de atferdsbaserte kriteriene i framtiden.

Produktbaserte og atferdsbaserte kriterier er forskjellig vektet. Ordlyden for de produktbaserte kriteriene er absolutt ved at det står «Fondet skal ikke være investert i...». For de atferdsbaserte kriteriene står det derimot: «Observasjon eller utelukkelse kan besluttes...». De atferdsbaserte kriteriene er således langt mindre absolutte enn de produktbaserte. Dette kan muligens

bidra til å forklare hvorfor tre ganger så mange selskaper har blitt ekskludert fra Oljefondet på grunn av et produktbasert kriterie enn et atferdsbasert, se Tabell 5.1. Tabellen viser antall uttrekk og observasjoner per januar 2019, da 140 selskaper var ekskludert fra Oljefondet, herav 106 produktbaserte og kun 34 atferdsbaserte. 22 selskaper er per januar 2019 satt til observasjon, herav 14 produktbaserte, alle kull, og åtte atferdsbaserte fordelt på forskjellige kriterier.³⁵

PRODUKTBASERT	UTTREKK	OBSERVASJON
KONTROVERSIELLE VÅPEN	19	0
TOBAKK	18	0
VÅPEN (KONVENSJONELLE)	0	0
KULL	69	14
TOTALT ANTALL PRODUKTBASERTE	106	14
ATFERDSBASERT	UTTREKK	OBSERVASJON
MENNESKERETTIGHETER	6	3
KRENKELSER I KONFLIKTSITUASJON	2	0
MILJØ	17	1
MILJØ OG MENNESKER- ETTIGHETER	4	1
KLIMAUTSLIPP	0	0
KORRUPSJON	2	3
ANDRE ETISKE NORMER	3	0
TOTALT ANTALL ATFERDSBASERTE	34	8
TOTALT ANTALL REAKSJONER	140	22

Tabell 5.1: Uttrekk og selskaper satt til observasjon fordelt etter etiske kriterier

Å trekke seg ut av investeringer på grunnlag av atferdsbaserte kriterier viser seg å være komplisert. De atferdsbaserte kriteriene skal benyttes med tanke på hva som anses å være en risiko for fremtidige brudd. Dersom atferden er systemisk og konsekvent uetisk uten at selskapet har planer om å endre seg, så vil et atferdsbasert kriterie kunne gjelde. Hvis derimot den uetiske atferden kan sies å ha vært et engangstilfelle tilbake i tid, eller selskapet tar ansvar og endrer praksis, så vil det ikke være grunnlag for å ekskludere selskapet med begrunnelse i et atferdsbasert kriterie. Etikkrådet jobber i tett dialog med selskaper som ofte endrer sin atferd for å unngå at Oljefondet trekker seg ut. De atferdsbaserte kriteriene kan således bidra til endringer i selskapers atferd uten at det synes i statistikken over selskaper som har blitt ekskludert eller satt under observasjon. Det samme har i noen grad vært tilfelle med det produktbaserte kullkriteriet som gir selskaper insentiver til å redusere bruk av kull.

VÅPENKRITERIET

Dagens etiske retningslinjer omfatter våpen på to måter:

1. «Oljefondet skal ikke være investert i selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper». Våpnene som omhandles av dette kriteriet er såkalte «kontroversielle våpen» som ble beskrevet da de etiske retningslinjene for Oljefondet ble vedtatt i 2004.³⁶ Beskrivelsen har ikke blitt endret etter dette.

Klasevåpen, landminer, og ikke minst kjernefysiske våpen er svært kompliserte produktsystemer som krever mye dybdekunnskap og også utstrakt bruk av skjønn. Etter å ha praktisert produktkriteriet for kontroversielle våpen i 12 år, ønsket Etikkrådet å få belyst hvor konsistent deres tolkning av kriteriet hadde vært over tid, og bestilte en ekstern utredning om dette i 2017.³⁷ Utredningen viser til at Graver-utvalget opprinnelig antok at det var få børsnoterte aksjeselskaper som produserte kontroversielle våpen og komponenter til disse, men dette har vist seg ikke å være korrekt. En rekke børsnoterte selskaper bidrar på forskjellig vis i utvikling, testing og produksjon av kjernefysiske våpen. Utredningen peker på at Etikkrådet har vært overlatt til selv i å definere hvordan de etiske retningslinjene skal utøves i praksis. Mens man i eksportkontroll er opptatt av å ekskludere alt som kan brukes til kjernefysiske våpen, har Etikkrådets mandat vært å ikke ekskludere noe som også kan ha andre bruksområder. Noen dilemmaer de har hatt er at en god del leveringsplattformer for kjernefysiske våpen, som undervannsbåter, noen fly og andre kjøretøy også vil kunne benyttes til å frakte konvensjonelle våpen, ergo har Etikkrådet valgt å ikke utelukke disse. Ved et vedtak om også å utelukke konvensjonelle våpen, ville slike vanskelige dilemmaer for Etikkrådet bortfalle.

2. De etiske retningslinjene har også et annet våpenkriterie som omfatter salg av «våpen eller militært materiell til stater som er omfattet av ordningen for statsobligasjonsunntak omtalt i mandatet for forvaltningen av Statens pensjonsfond utland § 3-1 andre ledd bokstav c.»³⁸ I 2019 gjelder dette for Nord-Korea og Syria. Våpnene det her er snakk om er ikke definert slik de er

for kriteriet for kontroversielle våpen. I forhold til salg er det snakk om *all* slags våpen, altså både konvensjonelle våpen og militært materiell i tillegg til de kontroversielle våpnene. Dette kriteriet har blitt brukt en eneste gang i Etikkrådets historie, i 2008, da et kinesisk selskap ble ekskludert på grunn av salg av våpen til Myanmar som den gangen stod på landlisten. Selskapet ble inkludert i fondet igjen i 2014 etter at FN-sanksjonene mot Myanmar hadde blitt opphevet. Det publiseres stadig artikler om at våpen produsert av selskaper der Oljefondet er medeier har havnet i Syria. Likevel har ingen selskaper hittil blitt ekskludert på bakgrunn av dette våpenkriteriet.

MENNESKERETTIGHETSKRITERIET

En annen mulighet for å ekskludere konvensjonelle våpen innenfor dagens etiske retningslinjer kunne være å benytte det første atferdsbaserte kriteriet som omhandler «grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid». Retten til liv er en menneskerettighet. På hjemmesiden til Etikkrådet, der de forklarer de atferdsbaserte kriteriene, innledes det med: «Enkeltstående selskaper kan også utelukkes fra fondet dersom de medvirker til eller selv er ansvarlig for grove normbrudd.» Ut fra dette skulle en kunne utlede at det å produsere våpen som kan drepe eller lemleste, selv om noen andre enn selskapet selv utfører selve handlingen, burde dekkes av menneskerettighetskriteriet. Dette følger av OECDs retningslinjer for multinasjonale selskaper og OECDs veileder for institusjonelle investorer samt FNs retningslinjer for næringsliv og menneskerettigheter, som er førende for Oljefondet. Hittil har imidlertid aldri Etikkrådet foreslått en uttrekning eller observasjon av våpenselskaper.

I et brev til Finansdepartementet fra november 2018 skriver Etikkrådet om sitt arbeid under menneskerettighetskriteriet: «Anbefalinger om utelukkelse må baseres på en dokumentert risiko som er knyttet helt konkret til en situasjon og til et selskaps handlinger eller unnløtelser. I noen tilfeller har Etikkrådet likevel ansett risikoen for menneskerettighetsbrudd som så stor og så godt dokumentert, at alle selskaper med en gitt virksomhetstype har blitt anbefalt utelukket.»³⁹ På bakgrunn av dette skulle en tenke seg at selskaper som selger våpen til kunder som bruker disse mot en sivilbefolkning burde utelukkes fra Oljefondets portefølje. Slik er det ikke i dag. Ser vi på Menneskerettighetsrådets anbefaling til det internasjonale samfunn om å frastå fra å eksportere våpen til Saudi-Arabia, De forente arabiske emirater og øvrige land i den Saudi-ledede koalisjonen rundt borgerkrigen i Jemen (Boks 4.1), framstår det som underlig at Etikkrådet ikke betrakter salg av våpen til disse landene som medvirkning til grove brudd på menneskerettigheter, og dermed anbefaler uttrekket fra disse selskapene.

I det nevnte brevet til Finansdepartementet skriver Etikkrådet videre: «Hvor effektiv Etikkrådets porteføljeovervåking er i praksis, er i stor grad avhengig av informasjonstilgangen om selskapene i fondet. Etter Etikkrådets erfaring fra porteføljeovervåkingen er det generelt et mye dårligere informasjonstilfang fra mer lukkede, repressive land, hvor det samtidig er en generell bekymring knyttet til menneskerettighetssituasjonen. ... Eksempelvis har fondet

vært investert i selskaper hjemmehørende i Saudi-Arabia siden 2015».
Etikkrådet oppsummerer med å skrive: «Hvis summen av virkemidler som ligger til Norges Bank og Etikkrådet ikke er tilstrekkelig til å ivareta etisk risikohåndtering i særlig utsatte land, kan det reises spørsmål om hvorvidt kravene til ansvarlig forvaltning er tilfredsstillt.»

Den samme mangelen på innsyn og sikker informasjonstilgang later til å hindre Etikkrådet i å betrakte salg av konvensjonelle våpen til aktører som retter disse mot sivile mål som brudd på menneskerettighetskriteriet.

KRENKELSER I KONFLIKT

Det finnes et eget atferdskriterie om alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner. Dette kriteriet har blitt brukt til å utelukke en håndfull selskaper, noen har blitt tatt inn igjen etter atferdsendring men to utelukkelse står ved lag for delaktighet i å bygge ulovlige israelske bosettinger på okkuperte palestinske områder. Kriteriet har ikke vært benyttet overfor våpenselskaper.

KORRUPSJONSKRITERIET

Som beskrevet i foregående kapittel, burde også kriteriet om korrupsjon kunne benyttes for å ekskludere våpenproduserende selskaper. Bare to selskaper er i dag ekskludert med bakgrunn i korrupsjonskriteriet, og tre er satt under observasjon. Bare et av disse selskapene er en betydelig våpenprodusent (Leonardo). For å anmode om uttrekk under korrupsjonskriteriet, viser Etikkrådet til utfall av rettsprosesser. Forsvarsindustrien er imidlertid ofte en forlenget arm av et lands forsvarspolitik, og denne typer saker vil da unndras rettsinnsyn. Slik kan det oppstå svært usunne selskapskulturer man ikke klarer å gjøre noe med, og heller ikke får bevist gjennom rettsapparatet. Som vist i forrige kapittel er våpenindustrien utsatt for korrupsjon, og dette burde vært en viktig grunn for Etikkrådet til å se på hele bransjen og benytte andre metoder enn domfellelser. Dagens praksis synes å hindre Etikkrådet i å bruke korrupsjonskriteriet slik det formodentlig var ment å skulle brukes.

ANDRE ETISKE NORMER

Atferdskriteriet som handler om «brudd på andre etiske normer» kunne vært benyttet for uetisk atferd i en konfliktsituasjon. Selskapene som er ekskludert på grunn av brudd på andre etiske normer, har vært involvert i bygging av en mur mellom Israel og de okkuperte palestinske områdene eller kjøpt fosfat fra Vest-Sahara. Kriteriet har aldri vært benyttet overfor våpenselskaper.

MILJØKRITERIET

17 selskaper har blitt utelukket under miljøkriteriet. Fire selskaper har blitt utelukket under miljø- og menneskerettighetskriteriene samtidig. Dette dreier seg om uttrekk på grunn av «Beaching» som betyr at skip kjøres på land og hugges opp, ofte på steder der arbeidsforholdene er svært dårlige og uten at båtene tømmes for miljøgifter på forhånd. I tilfellet med «Beaching» har Etikkrådet lagt til grunn av selskapene som sender sine skip til opphugging i Bangladesh og Pakistan har informasjon om forholdene opphuggingen skjer under, og dermed bidrar til bruddene på menneskerettigheter og miljøkriteriet. På nøyaktig samme vis burde Etikkrådet også kunne anvende atferdsbaserte kriterier for å anmode om uttrekk fra selskaper hvis våpen benyttes til å jevne infrastruktur til jorden (miljø) og drepe og lemleste og føre store deler av sivilbefolkning inn i hungersnød og flukt (alvorlige krenkelser av

individens rettigheter i krig eller konflikt). Etikkrådet er imidlertid ikke rigget til å innhente objektiv informasjon fra krigssituasjoner. Dette innebærer at man først i ettertid får tilgang til noe kunnskap om hva som faktisk har skjedd og hvilke aktører som har vært involvert på hvilken måte. Våpen som har blitt funnet å stamme fra selskaper der Oljefondet er investert hevdes å være avlagte «umoderne» våpen som har blitt solgt «for mange år siden». De atferdsbaserte kriteriene skal både vise til at grove brudd har skjedd og at det er sannsynlig at det vil skje igjen. Etikkrådet har dermed ingen sterk sak når selskapene hevder at slike salg av utdaterte våpen utelukkende dreier seg om engangstilfeller.

KONKLUSJON

Det produktbaserte våpenkriteriet omfatter utelukkende kontroversielle våpen. Konvensjonelle våpen brukes imidlertid også til å bryte flere av de atferdsbaserte kriteriene uten at dette noen gang har blitt brukt av Etikkrådet i anmodning om uttrekk. Siden 2003 har det ikke kommet noen politiske signaler hverken fra Storting eller Finansdepartementet om å endre definisjonen av hvilke våpen det produktbaserte våpenkriteriet skal gjelde. Ettersom «våpen» allerede er dekket i kriteriene, bruker Etikkrådet de atferdsbaserte kriteriene til andre sektorer. Den nokså snevre definisjonen av «våpen» i det produktbaserte kriteriet begrenser dermed Etikkrådets muligheter til å bruke atferdsbaserte kriterier til å utelukke produsenter av konvensjonelle våpen som medvirker til grove etiske brudd.

NBIMS EGET FORVALTNINGSANSVAR

Oljefondet forvaltes av Norges Bank Investment Management - NBIM. NBIM har vedtatte prinsipper for ansvarlig forvaltning og står friere enn Etikkrådet til å ekskludere selskaper de opplever kan utgjøre en risiko på sikt.⁴⁰ NBIMs ansvarlige investeringsforvaltning skal støtte fondets mål ved å bidra til langsiktige økonomiske resultater og redusere finansielle risikoer knyttet til miljø- og sosial atferd i selskapene. Forvaltningen skal baseres på internasjonalt anerkjente standarder som FNs Global Compact, FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter UNGP, OECDs prinsipper for eierstyring og selskapsledelse, og OECDs retningslinjer for multinasjonale selskaper.

NBIM kommuniserer sine forventninger til selskapene de har investert i på forskjellig vis. I samarbeid med næringslivsaktører og norsk sivilsamfunn har de utviklet en håndfull forventningsdokumenter som kommuniserer til selskapenes styre hva som forventes av dem hva gjelder selskapsstyring. Per 2018 finnes det forventningsdokumenter på vann, hav,

klima, menneskerettigheter, barn, skatt og anti-korrupsjon.⁴¹ I tillegg finnes en rekke dokumenter vedrørende styrenes atferd og rolle. NBIM organiserer også møter med selskapene. I 2017 ble 1 451 selskapsmøter gjennomført,⁴² og i 2018 var dette tallet oppe i 3 256.⁴³ NBIM viste i rapporten fra 2017 til 36 eksempler på selskaper de har hatt dialog med. Ingen av disse var på SIPRIs liste over de største våpenproduserende selskapene. I rapporten for 2018 gis en rekke eksempler på tematisk basert selskapsdialog, der NBIM har behandlet klimaendringer, bankers ansvar i forhold til avskoging, leverandørkjeden i forhold til bilbransjen med innsatsfaktorer som kobolt og litium, skatt og åpenhet, havforurensing, markedsføring av morsmelkerstatning, og korrupsjonsrisiko. Gruvedrift var funnet å gå igjen i en rekke av disse temaene. NBIM står helt fritt i å gripe fatt i hvilke tema, saker eller spørsmål de mener er viktige for å øke bærebærekraften og redusere risikoen i porteføljen. Hittil har imidlertid ikke NBIM grepet fatt i våpen, salg av våpen, eller bruk av våpen som en potensiell risiko for porteføljen. Det er sannsynlig at de systemiske problemene vi ser i våpenindustrien (se kapittel 4) gjør at det også ville vært vanskelig å oppnå reell endring gjennom slik dialog.

NBIM står fritt til å unnlate å investere i selskaper de mener «bryter grunnleggende etiske normer eller påfører samfunnet store kostnader gjennom sin virksomhet».⁴⁴ Å selge seg ut av selskaper med en slik begrunnelse, kalles «risikobasert nedsalg». Nedslagene baseres på en sammensatt risikoscore der brudd på normer/forventningsdokumenter utgjør en av flere faktorer. En annen viktig faktor er forventet langsiktig avkastning. Dette innebærer at normbrudd for NBIM anses som en *risiko*, ikke som en årsak i seg selv til ikke å investere. NBIM skriver i sin årlige rapport for ansvarlige investeringer 2018 at «Ved ikke å investere i slike selskaper reduserer vi vår eksponering mot uakseptabel risiko....Med dette mener vi selskaper som driver virksomheten sin på en måte som vi anser for ikke å være bærekraftig, og som kan føre til negative finansielle konsekvenser. ... Negative konsekvenser kan også være indirekte ved at selskapenes virksomhet fører til negative eksternaliteter for samfunnet og på sikt undergraver bærekraftig økonomisk utvikling». Siden 2012 har NBIM foretatt 240 risikobaserte nedslag, 30 av disse kom i 2018. Ingen av begrunnelsene berører våpen. Den samme rapporten viser til at det i 2018 ble gjennomført en rekke landanalyser og bransjeanalyser for å identifisere risiki, og at det har blitt besluttet at Oljefondet ikke skal investere i enkelte bransjer i enkelte land på grunn av høy risiko. Heller ikke her figurerer salg av våpen til bruk mot sivile i borgerkrig eller konflikt som en risiko.

NBIM publiserte i 2018 et forvaltningsperspektiv om FNs bærekraftsmål og Oljefondet.⁴⁵ NBIM har plukket ut 10 av de 17 bærekraftsmålene som de særlig bidrar til oppnåelsen av, herunder mål nummer 16 om fred og rettferdighet. Heller ikke i gjennomgangen av investeringsporteføljen og dette bærekraftsmålet problematiseres det rundt investeringer i våpenproduksjonsselskaper.

NBIM deltar i internasjonale fora for å bidra til standardsetting innen ansvarlig forretningsdrift. Blant annet har NBIM aktivt bidratt til OECDs «*Responsible business conduct for institutional investors - Key considerations for due diligence under the OECD Guidelines for Multinational Enterprises*» (2017). Dokumentet tar blant annet for seg forholdet mellom investorer og det børsnoterte selskapet de investerer i, og gir praktisk veiledning til institusjonelle investorer om hvordan de kan utføre aktsomhetsvurderinger på selskapene, se Boks 5.1.

Boks 5.1: Aktsomhetsvurderinger i regi av institusjonelle investorer

OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper gjelder for alle næringer og sektorer, også finanssektoren. Forholdet mellom en investor og de selskapene det investerer i er svært forskjellig fra forholdet mellom et selskap og dets leverandørkjede. En investors påvirkningsmulighet er gjennom eierskap, ikke gjennom kontraktsmessige forhold. En investor, også de som har minoritetsandeler, kan knyttes direkte til negative konsekvenser forårsaket av selskapet de er investert i.

Som en følge av dette forventes det i OECDs retningslinjer at investorer skal utføre aktsomhetsvurderinger for å unngå, og ta hensyn til, selskapenes mulige negative sosiale eller miljømessige konsekvenser. Institusjonelle investorer er forventet å gjennomføre overordnede aktsomhetsvurderinger i forhold til hele sin portefølje, mens det enkelte selskap er forventet å gjennomføre aktsomhetsvurderinger i forhold til egen virksomhet. Gjennomføring av aktsomhetsvurderinger øker en investors evne til å følge forventningene og intensjonene som ligger i OECDs retningslinjer og FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter.

Aktsomhetsvurderinger for institusjonelle investorer innebærer å:

- Integrere ansvarlig investeringspraksis i relevante retningslinjer og styringssystemer for investorer
- Identifisere faktiske og potensielle negative konsekvenser innenfor eksisterende investeringsportefølje og potensielle investeringer
- Bruke sin innflytelse der det er hensiktsmessig til å påvirke selskaper til å hindre eller redusere de negative konsekvensene deres virksomhet har eller kan ha
- Redegjøre for hvordan negative konsekvenser er håndtert ved å (a) vise til resultatene av egne tiltak for å redusere risikoer i porteføljen og (b) kommunisere resultater
- Ha klage-ordninger og erstatningsmekanismer på plass for tilfeller der en investor har forårsaket eller bidratt til negative effekter

NBIMs forvaltning skal baseres på OECDs retningslinjer og internasjonalt anerkjente prinsipper.⁴⁶ Det kunne dermed være forventet at NBIM var i tett dialog med samtlige selskaper i porteføljen som produserer våpen om hvem de selger disse våpnene til og hvem våpnene deretter rettes mot. Eksempelvis vil det her være verdt å lytte til råd fra FNs ekspertgruppe for Jemen som sterkt oppfordrer det internasjonale samfunn til å unnlate å selge våpen til land som inngår i den Saudi-ledede koalisjonen som støtter den ene siden av borgerkrigen i Jemen.

På en presentasjon av årsrapporten for ansvarlige investeringer for 2018 for sivilsamfunnsorganisasjoner i februar 2019, forklarte NBIMs leder Yngve Slyngstad at de ikke føler de har et mandat til å ta opp salg av våpen i selskapsdialog med våpenprodusenter da det allerede er et tydelig våpenkriterie i de etiske retningslinjene, og dette er således Etikkrådets område, og NBIM har dermed ikke frihet til å introdusere andre aspekter knyttet til våpen i sin selskapsdialog. De etiske retningslinjenes snevre definisjonen av hva «våpen» er kan således synes å virke hemmende på Oljefondets forsvarlige forvaltning av porteføljen.

5.2: Andre investeringsfond

Mange analyseselskaper leverer informasjon om selskaper til investorer. Disse opplyser at det blir mer og mer vanlig at fondsinvestorer filtrerer på konvensjonelle våpen. I noen land, som Sverige, har det blitt vanlig å innarbeide konvensjonelle våpen i fondenes ordinære bærekraftsprofil, slik at svenske fond fullt og helt unngår å investere i våpenproduserende selskaper. I Norge har de to store private investorene Storebrand⁴⁷ og KLP⁴⁸ bærekraftskriterier for kontroversielle våpen som ligner på det etiske våpenkriteriet til Oljefondet. Likevel har Storebrand og KLP begge trukket seg ut fra Raytheon og Hanwha, og i tillegg har Storebrand trukket seg ut fra Aselsan Elektronik Sanayi Ve Ticaret AS, Babcock International Group PLC, L3 Technologies INC, Larsen & Toubro Ltd, Rockwell Collins, Rolls-Royce Holdings PLC, Thales og Leonardo, alle våpenproduserende selskaper der Oljefondet stadig har aksjer. Storebrand har altså en strengere tolkning av sitt våpenkriterie enn det Etikkrådet later til å ha. KLP har trukket seg ut fra Leonardo under korrupsjonskriteriet, mens Oljefondet har satt Leonardo til observasjon under korrupsjonskriteriet.

ET UTTREKSKRITERIE FOR KONVENSJONELLE VÅPEN

Måten de etiske retningslinjene er utformet på og praktiseres har vist seg å ikke være tilstrekkelig for å hindre at Oljefondet er investert i våpenproduserende selskaper som medvirker til grove etiske brudd. En endring i de etiske retningslinjene synes dermed å være påkrevet.

FOLKELIG FORANKRING

Graver-utvalget, som i 2003 stod bak forarbeidene til de etiske retningslinjene, var opptatt av at retningslinjene måtte være folkelig forankret, og konkluderte i forhold til konvensjonelle våpen med at det «*neppe vil være grunnlag for å forankre et slikt forslag i en overlappende konsensus i det norske folk*». Siden 2003 har imidlertid konvensjonelle våpen blitt brukt til å skape menneskelig lidelse og infrastrukturødeleggelse i en rekke voldelige konflikter i Irak, Darfur, Pakistan, Sentral-Afrika, Libya, DR Kongo, Mexico, Somalia, Palestina, Niger-deltaet, Sudan, Sør-Sudan, Mali, Afghanistan samt en antall mindre omtalte kriger i tillegg til de to store pågående konfliktene i Syria og Jemen. Våpen benyttes også til å utøve grov vold i mange samfunn. Det er et stort folkelig engasjement i Norge rundt våpenbruken i disse krigene og Norges deltakelse. Dette bekreftes i en spørreundersøkelse fra februar 2019 som viste at 59 prosent av det representative utvalget av befolkningen som ble spurt svarte *nei* på spørsmål om de «synes det er greit at Oljefondet investerer i selskaper som produserer våpen og militært utstyr». Konklusjonen er at det i dag er folkelig tilslutning for at Norge i så liten grad som mulig skal medvirke til globalt våpenkappløp, til krig, til sivil lidelse, og ødeleggelse av infrastruktur, og tiden er inne for å foreslå at Oljefondet trekker seg ut fra alle våpenproduserende selskaper.

HVOR SKAL DET EKSKLUDERES FRA

Oljefondet eier statsobligasjoner i våpenproduserende stater, og det er en viss mulighet for at Oljefondet gjennom sine eiendomsinvesteringer er involvert i våpenproduksjon ved at våpenselskaper kan eie eller leie noen av de eiendommer fondet har eierinteresser i, men dette vil være en form for indirekte involvering i produksjon av våpen som det er vanskelig å kontrollere. Det foreslås at uttrekk av konvensjonelle våpen fra Oljefondet skal gjelde *Oljefondets direkte investeringer i aksjer og selskapsobligasjoner* og således være i harmoni med måten de etiske retningslinjene allerede fungerer.

UTVIDELSE AV LANDLISTEN?

Konvensjonelle våpen inngår i de etiske retningslinjene i forhold til salg til land som er på FNs sanksjonsliste som i begynnelsen av 2019 omfatter Nord-Korea og Syria. Konvensjonelle våpen bidrar imidlertid til grove brudd på menneskerettighetene og humanitærretten også i andre land. For at Oljefondet ikke skulle være investert i selskaper som selger våpen til slike land, kunne man utvidet landlisten ved at Stortinget, Finansdepartementet, Etikkrådet eller Norges Bank regelmessig oppdaterte en liste over land der man ikke ønsker at selskaper Oljefondet er investert i skal selge våpen til. Våpenbruk kan imidlertid oppstå plutselig, hvilket vil si at en slik landliste alltid vil ligge på etterskudd i forhold til grove etiske brudd. Det er også en fare for at en praksis med å revidere en landliste ville kunne bli gjenstand for lobbying fra særinteresser og slik ville kunne bli betraktet som politisk. Det konkluderes med at å etablere en ordning med bruk av reviderte landlister fort kunne bli en øvelse i å løpe etter bombene som falt i fjor, framfor å virke forebyggende.

ATFERDSBASERT ELLER PRODUKTBASERT?

Mens produktbaserte kriterier er absolutte, er dette ikke tilfelle for de atferdsbaserte kriteriene. Til tross for at en rekke av de eksisterende atferdsbaserte kriteriene burde kunne ha blitt brukt til å ekskludere selskaper som selger våpen til kunder som tillater illegitim bruk av disse, har dette ikke skjedd. På lik linje med at NBIM opplever at det eksisterende våpenkriteriet hindrer dem i å bruke risikobasert nedvalg av våpenprodusenter, tyder mye på at heller ikke Etikkrådet står fritt til å bruke de andre kriteriene til å anbefale uttrekk av selskaper som produserer andre våpen enn de våpnene som inngår i det produktbaserte kriteriet. Atferdsbaserte kriterier er kompliserte i det de både baserer seg på en handling som er foretatt og på en sannsynlighet om at den samme handlingen vil bli foretatt igjen. Skal man lykkes med å ekskludere konvensjonelle våpen fra Oljefondet slik at dette får en forebyggende effekt, må man definere dette i et produktbasert kriterie. En positiv bieffekt av dette vil være at en rekke av de dilemmaene og vurderingene som Etikkrådet nå må gjøre i forhold til mulig flerbruk mellom konvensjonelle og kontroversielle våpen, da vil bli borte.

PRODUKTBASERT KRITERIE

Framfor å lage et nytt våpenkriterie for konvensjonelle våpen, foreslås det å *revidere det eksisterende våpenkriteriet* til å gjelde både kontroversielle og konvensjonelle våpen. Det eksisterende våpenkriteriet som omfatter kontroversielle våpen ser på produksjon og utvikling av våpen og nøkkelkomponenter til disse. Mange selskaper produserer konvensjonelle våpen og våpensystemer, men enda flere produserer komponenter som inngår i disse våpnene. Produksjon av våpen er spesialisert, og det er derfor ikke uvanlig at en rekke selskaper inngår i produksjon av komponentene som til sammen utgjør et våpen.

Det eksisterende våpenkriteriet omfatter ikke *annet militært materiell og tjenester, eller flerbruksmateriell*. Det kan være vanskelig å få aksept i befolkningen for å ekskludere produksjon av annet militært materiell, som uniformer, lastebiler, PC-systemer osv. som ikke er våpen. Eksklusjon av flerbruksmateriell, både for kontroversielle og for konvensjonelle våpen, vil føre til et svært komplisert uttrekkskriterie, samt en liste over selskaper som skal utelukkes som kan bli urimelig lang. Det foreslås derfor at det reviderte produktkriteriet vil følge den logikken som hittil har vært gjeldende: eksklusjon av produksjon av nøkkelkomponenter, men ikke av annet militært materiell eller flerbruksmateriell.

Det foregår hele tiden innovasjon og videreutvikling av våpensystemer.⁴⁹ Nå kommer hypersoniske glidefarkoster som beveger seg på måter som unngår radarer, og autonome våpen der våpenet selv avgjør om og når det skal brukes. Det vil være naturlig at et revidert våpenkriterie vil inneholde ikke bare eksisterende konvensjonelle og kontroversielle våpen, men også kommende våpensystemer.

MULIGE TERSKELVERDIER

Et uttrekkskriterie som omfatter konvensjonelle våpen bør omfatte et antall selskaper som framstår som rimelig for folk flest. Det var en slik tenkning som ble lagt til grunn da kullkriteriet ble innført med en terskel på 30 prosent av omsetningen.⁵⁰ For at ikke antall selskaper som skal utelukkes skal komme opp i et antall som allment vil oppfattes som urimelig, bør det settes noen terskler for hvilke selskaper som bør utelukkes. Samtidig bør ikke de største våpenprodusentene i verden gå fri fordi de i tillegg produserer andre varer. SIPRI's liste over de 100 største våpenprodusentene i verden i 2017 spenner seg fra Lockheed Martin Corp. fra USA som hadde en våpenomsetning på USD 44 920 millioner til kanadiske CAE som omsatte våpen for 840 millioner USD. Det foreslås et uttrekkskriterie som sikrer at de største våpenprodusentene utelukkes fra Oljefondet selv når våpen utgjør en liten del av selskapenes omsetning. En slik tenkning tilsier en utelukkelse av selskaper som får over 0 prosent av inntekten sin fra produksjon av våpen og våpensystemer. I tillegg bør selskaper som enten produserer nøkkelkomponenter for over USD 800 millioner i året eller får over 30 prosent av inntekten sin fra nøkkelkomponenter til våpensystemer, utelukkes. Det er usikkert hvilket antall selskaper et slikt kriterie vil omfatte, men antallet estimeres å ligge mellom 150 og 200 selskaper.⁵¹

ATFERDSBASERT ELLER PRODUKTBASERT?

Som konklusjon på ovenstående, anbefales det at Storting og Finansdepartement reviderer det eksisterende produktbaserte kriteriet for våpen til å lyde:

«Fondet skal ikke være investert i selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer produserer våpen».

Våpen bør defineres som alle eksisterende og kommende konvensjonelle og kontroversielle våpen som beskrevet i UD's retningslinjer for eksport av forsvarsmateriell, Liste 1, A-materiell: *«våpen og ammunisjon eller annet materiell med strategiske kapasitet som vesentlig kan påvirke de militære styrkeforhold i nærområder».*

For at antall selskaper som trekkes ut av Oljefondet skal anses som rimelig, anbefales det å ha noen terskelverdier. Selskaper som får over 0 prosent av omsetningen sin fra fullproduksjon av våpen og våpensystemer eller nøkkelkomponenter til kontroversielle våpen skal utelukkes fra Oljefondet. I tillegg bør selskaper som enten produserer nøkkelkomponenter til konvensjonelle våpen for over USD 800 millioner i året (2017-verdi) eller får over 30 prosent av omsetningen sin fra slike nøkkelkomponenter utelukkes fra Oljefondet.

5.3: Forslag til etisk kriterie for uttrekk av konvensjonelle våpen fra Oljefondet

«Fondet skal ikke være investert i selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer produserer våpen».

Våpen skal defineres som alle eksisterende og kommende konvensjonelle og kontroversielle våpen som beskrevet i UD's retningslinjer for eksport av forsvarsmateriell Liste 1, A-materiell.

- Selskaper som får over 0% av omsetningen sin fra produksjon av våpen og våpensystemer eller nøkkelkomponenter til kontroversielle våpen skal utelukkes fra Oljefondet
- Selskaper som produserer nøkkelkomponenter til konvensjonelle våpen for over USD 800 millioner i året (2017-verdi) skal utelukkes fra Oljefondet
- Selskaper som får over 30% av omsetningen sin fra nøkkelkomponenter til konvensjonelle våpensystemer skal utelukkes fra Oljefondet

VEDLEGG:

SELSKAPER BLANT VERDENS 100 STØRSTE VÅPEN- PRODUSENTER DER OLJEFONDET HAR INVESTERT

(Tabellen er omtalt i Kapittel 3)

SIPRI-LISTE (2017)	SELSKAP	LAND	VÅPEN-SALG (2017) MILL USD	VÅPEN-SALG 1% (2017)	OLJEFONDET 2017 NOK	EIER-ANDEL 2017	OLJEFONDET EIERANDEL VÅPENPRODUKSJON 2017 NOK	OLJEFONDET 2018 NOK	EIER-ANDEL 2018	OLJEFONDET SELSKAPS-OBLIGASJONER 2018
3	RAYTHEON	USA	23 870	94	4 285 589 630	0,96	4 028 454 252	3 654 334 195	0,97	
8	THALES	FRANKRIKE	9 000	51	1 605 408 003	0,86	818 758 082	1 985 086 330	0,92	
9	LEONARDO	ITALIA	8 860	68	956 040 032	1,7	650 107 222	870 626 046	1,98	
11	UNITED TECHNOLOGIES CORP	USA	7 780	13	6 719 375 898	0,81	873 518 867	6 890 446 316	0,87	2 387 399 089
17	ROLLS-ROYCE	STOR-BRITANNIA	4 420	23	1 363 183 003	0,79	313 532 091	1 679 665 148	0,97	173 462 009
18	LEIDOS	USA	4 380	43	759 526 961	0,95	326 596 593	679 339 956	0,99	
21	BOOZ ALLEN HAMILTON	USA	4 060	70	392 903 744	0,86	275 032 621	490 841 877	0,88	
22	GENERAL ELECTRIC	USA	3 830	3	10 289 664 470	0,83	308 689 934	4 620 101 318	0,81	80 652 324
24	MITSUBISHI HEAVY INDUSTRIES	JAPAN	3 570	10	751 507 871	0,73	75 150 787	1 121 362 743	1,06	
25	RHEINMETALL	TYSKLAND	3 420	51	1 285 606 831	2,84	655 659 484	947 392 646	2,85	
27	BABCOCK INTERNATIONAL GROUP	STOR-BRITANNIA	3 230	47	470 567 280	1,19	221 166 622	377 601 111	1,38	
31	HARRIS CORP.	USA	3 040	49	1 349 376 180	0,98	661 194 328	1 257 464 490	0,92	86 388 010

82	DXC	USA	1 000	4	1 862 248 011	0,84	74 489 920	1 233 623 739	0,96	1 060 454 921
84	EMBRAER	BRASIL	950	16	404 469 708	1,11	64 715 153			
86	TELEDYNE TECHNOLOGIES	USA	920	35	463 592 415	0,88	162 257 345	492 330 342	0,76	
90	CUBIC CORP	USA	890	60				83 018 537	0,57	
91	CURTISS- WRIGHT CORP	USA	890	39	637 320 237	1,45	248 554 892	521 534 133	1,35	
93	MEGGITT	STORBRIT.	880	34	1 111 508 346	2,68	377 912 838	1 217 282 816	3,02	
97	MOOG	USA	860	35	409 532 790	1,61	143 336 477	296 660 046	1,19	
98	KOREA AEROSPACE INDUSTRIES	SØR-KOREA	860	47	182 293 887	0,52	85 678 127	70 275 495	0,29	
99	NEC CORP	JAPAN	850		897 472 326	1,56		936 170 534	1,39	
100	CAE	CANADA	840	38	451 960 766	1,11	171 745 091	462 006 658	1,09	
	TOTAL				50 320 956 604		14 916 272 565	38 670 468 186		4 423 332 544

RAPPORTENS INFORMASJONGRUNNLAG

INTERVJUER

Forfatterne har intervjuet en rekke personer i utarbeidelsen av denne rapporten. Intervjuobjektene er tidligere medlemmer og nåværende medlemmer av etikkrådet for Statens pensjonsfond utland, private fondsforvaltere, analyseselskaper, representanter for frivillige organisasjoner, politikere, journalister og akademikere innenfor etikk, økonomi og sikkerhetspolitikk. Alle intervjuene er gjort konfidensielt for å sikre en mest mulig åpen dialog, og på den bakgrunn navngis ikke intervjuobjektene.

NOTER OG KILDER

¹ Lov 21. desember 2005 nr. 123 om Statens pensjonsfond: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-12-21-123>

² <https://www.nbim.no/no/fondet/styringsmodellen/mandat-for-forvaltningen-av-statens-pensjonsfond-utland/>

³ <https://www.nbim.no/>

⁴ <https://www.regjeringen.no/contentassets/d8124659de12416dbe2a942b5461be93/no/pdfs/nou200320030022000dddpdfs.pdf>

⁵ I 2019 er medlemmene: Johan H. Andresen (leder), Hans Christian Bugge (nestleder), Cecilie Hellestveit, Brit Rugland og Trude Myklebust.

⁶ <https://snl.no/v%C3%A5pen>

⁷ Lov om våpen, skytevåpen, våpendelar og ammunisjon: <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2018-04-20-7>

⁸ <https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/Eksportkontroll/om-eksportkontroll/retningslinjer-for-utenriksdepartementets-behandling-av-soknader-om-eksport-av-forsvarsmateriell/id2358851/>
<https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2013-06-19-718>

⁹ <https://lovdata.no/dokument/INS/forskrift/2010-11-08-1414>

¹⁰ <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Skriftlige-sporsmal-og-svar/Skriftlig-sporsmal/?qid=74787>

¹¹ <https://www.sipri.org/databases/armsindustry> SIPRI-listen

inneholder ikke kinesiske produsenter. SIPRI benytter kun åpne kilder, og det har ikke vært mulig gjennom disse å fastslå produksjonsomfanget av våpen av kinesiske produsenter, men det er hevet over tvil om at flere av disse tilhører de største våpenprodusentene i verden.

¹² <https://lovdata.no/static/SF/sf-20130619-0718-01-06.pdf?timestamp=1541530940000>

¹³ https://www.ftse.com/products/downloads/icb_rules.pdf

¹⁴ Tallet er estimert ut fra et analyseselskap med over 7 000 aksjeselskaper i sin database der 120 av disse hadde mer enn 0 prosent omsetning fra produksjon av fulle våpensystemer og plattformer.

¹⁵ Tallet er estimert ut fra et analyseselskap med over 7 000 aksjeselskaper i sin database der 203 av disse hadde mer enn 0 prosent omsetning fra produksjon av fulle våpensystemer og plattformer, og 323 hadde mer enn 0 prosent av sin omsetning fra både fulle våpensystemer og produksjon av nøkkelkomponenter til våpen.

¹⁶ Tallet er estimert ut fra et analyseselskap med over 7 000 aksjeselskaper i sin database der 203 selskaper produserte nøkkelkomponenter, mens «kun» 46 av disse hadde en omsetning over 10 prosent.

¹⁷ Tallet er estimert ut fra et analyseselskap med over 7 000 aksjeselskaper i sin database der 504 av disse hadde mer enn 0 prosent omsetning fra produksjon av «annet militært utstyr eller tjenester».

¹⁸ Undersøkelsen er gjennomført av Norstat på oppdrag for Redd Barna. Det ble gjennomført 1015 intervju landsrepresentativt i befolkningen 18+. Undersøkelsen ble gjennomført i uke 7 2019.

¹⁹ <https://www.prio.org/>

²⁰ https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/2018.12_ACLED_YearInReview_Press-Release.pdf

- ²¹ <https://www.stopwaronchildren.org/report.pdf>
- ²² <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>
- ²³ <https://www.statista.com/statistics/249803/number-of-homicides-by-firearm-in-the-united-states/>
- ²⁴ <https://justiceinmexico.org/>
- ²⁵ https://www.ohchr.org/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/Documents/Countries/YE/A_HRC_39_43_EN.docx&action=default&DefaultItemOpen=1
- ²⁶ https://www.raytheon.com/ourcompany/global/middle_east/raytheon_saudi_arabia
- ²⁷ <https://www.sami.com.sa/en/about-us>
- ²⁸ <https://www.sv.uio.no/econ/om/aktuelt/i-media/2017/171209moene.html>
- ²⁹ <https://www.hegnar.no/Nyheter/Naeringsliv/2016/12/Siktet-for-Saab-Gripen-korrupsjon>
- ³⁰ <https://www.nrk.no/norge/norges-bank-kritiseres-for-a-ikke-lytte-til-eget-etikk-rad-1.13773496>
- ³¹ <https://e24.no/lov-og-rett/israel/kjemper-om-norsk-40-milliarderskontrakt-gransker-seg-selv-i-israel/23899157>
- ³² <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2018/11/Economic-Value-of-Peace-2018.pdf>
- ³³ <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2016/02/03/economic-effects-of-war-and-peace-in-the-middle-east-and-north-africa>
- ³⁴ https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/pm_jemen/id2630367/?utm_source=www.regjeringen.no&utm_medium=epost&utm_campaign=nyhetsvarsel%2026.02.2019&utm_content=Utenrikssaker
- ³⁵ Liste på NBIMs hjemmesider: <https://www.nbim.no/en/responsibility/exclusion-of-companies/>
Tallene viser antall selskaper som er utelukket eller under observasjon per februar 2019. Noen selskaper har vært utelukket tidligere og blitt inkludert igjen senere, slik at det totale tallet for antall uttrekk historisk er noe høyere
- ³⁶ <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/statistics/crime/cts-data-collection.html><https://www.regjeringen.no/contentassets/272f887782a94d6ea805d17c62f585a2/no/pdfs/stm200320040002000dddpdfs.pdf>, s. 66
- ³⁷ «The nuclear weapons criterion: An evaluation of the investment criterion of the Norwegian Government Pension Fund Global (GPF) as it pertains to nuclear weapons» av Torbjørn Graf Hugo, Stuart Maslen og Gro Nystuen, med bidrag fra Steinar Høibråten og Magnus Løvold
- ³⁸ «...de unntakstilfeller der departementet har avskåret slike investeringer på bakgrunn av at det er vedtatt særlig omfattende FN-sanksjoner, eller andre internasjonale tiltak av særlig stort omfang rettet mot et bestemt land og Norge har sluttet opp om tiltakene»
- ³⁹ https://www.regjeringen.no/contentassets/7fb88d969ba34ea6a0cd9225b28711a9/oppfolging_meldingen_spu2018.pdf
- ⁴⁰ <https://www.nbim.no/en/the-fund/governance-model/executive-board-documents/principles-for-responsible-investment-management-in-norges-bank1/>
- ⁴¹ <https://www.nbim.no/contentassets/e1632963319146bbb040024114ca65af/presseseminar-ansvarlig-forvaltning-2018.pdf>
- ⁴² <https://www.nbim.no/contentassets/67c692a171fa450ca6e3e1e3a7793311/responsible-investment-2017---government-pension-fund-global.pdf>
- ⁴³ https://www.nbim.no/contentassets/e1632963319146bbb040024114ca65af/nbim_reponsible_investments_2018_web1.pdf
- ⁴⁴ https://www.nbim.no/contentassets/e1632963319146bbb040024114ca65af/nbim_reponsible_investments_2018_web1.pdf
- ⁴⁵ https://www.nbim.no/contentassets/092e192d14d34d8eaf6110b75a27977c/nbim_amp_1_18_the-sdgs-and-the-gpfg.pdf
- ⁴⁶ Oljefondets mandat §2.2 (3) Prinsippene skal baseres på hensynene til god selskapsstyring, miljø og samfunnsmessige forhold i forvaltningen i tråd med internasjonalt anerkjente prinsipper og standarder som FNs Global Compact, OECDs retningslinjer for eierstyring og selskapsledelse og OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper.
<https://lovdata.no/dokument/INS/forskrift/2010-11-08-1414>
- ⁴⁷ https://www.storebrand.no/om-storebrand/barekraft/storebrandstandarden/_attachment/4818?_ts=15be819e8b1
- ⁴⁸ https://www.klp.no/polopoly_fs/1.39176.1513175215!/menu/standard/file/Retningslinje%20for%20KLP%20som%20ansvarlig%20investor.pdf
- ⁴⁹ <https://forsvaret.no/fakta/undersokelser-og-rapporter/fokus-2019/masseodeleggelsesvapen-og-eksportkontroll>
- ⁵⁰ «Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for gruveselskaper og kraftprodusenter som selv eller konsolidert med enheter de kontrollerer får 30 pst. eller mer av sine inntekter fra termisk kull, eller baserer 30 pst. eller mer av sin virksomhet på termisk kull.»
- ⁵¹ Denne rapporten har estimert at Oljefondet er investert i mellom 100 og 150 sluttprodusenter av våpen, og i rundt 250 produsenter av nøkkelkomponenter. Siste antall antas å synke ned til noen titalls med en terskeverdi på 30 prosent (se kap. 3)

EN RAPPORT FRA:

Framtiden i våre hender



Norsk Folkehjelp



Redd Barna



CHANGEMAKER